O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY KITOB PALATASI
INV.№

Миллий Тикланиш

Ўзбекистон Миллий тикланиш демократик партиясининг ҳафталик газетаси

1999 йил, 16 феврал | 7 (180)- сон

Заҳириддин Муҳаммад Бобур таваллудининг 516 йиллигига

БОБУР ВА БОБУРИЙЛАРНИНГ ИЛМ ВА КИТОБСЕВАРЛИГИ

Англиялик машҳур шарқшунос олим Уилям Эрскин Бобур ва Ҳинд Кўрагонийлари ҳақида кўплаб илмий изланишлар қилган. У «Бобурнома»нинг мутаржими ва Бобурнинг ўзи ва фарзандлари ҳақида икки йирик китоб муаллифидир.

Унинг «Эрон ва Бобур» номли йирик китобида Бобур ва фарзандларининг адолати, илмсеварлиги, илм-ҳунар ривожи учун қилган хайрли ишлари ҳақида сўз юритилади.

Биз Бобур халқаро жамғармаси таклифига биноан «Эрон ва Бобур» китобини ўзбек тилига таржима қилдик. Бобур таваллудининг 516 йиллиги муносабати билан шу китобдан Бобур ва фарзандларининг китобсеварлиги ҳақида ёзилган бобнинг қисқача таржимасини ҳурматли «МТ» ўқувчиларига тақдим этамиз.

М. ХАЛИЛ ЁРҚИН

Бобур илму санъат аҳлидан бўлгани учун китобни севиб, китобхона бунёд этишни орзу қиларди. У туркий ҳамда форс тилларини яхши билиб, иккала тилда шеър ёзарди. Ҳиндистонга боргандан сўнг ҳиндчани ҳам ўрганди.

Бобур Фарғонада бўлган вақтларда кутубхона тузиш фикрида эди, лекин ушбу эзгу ниятини Ҳиндистонда амалга оширди ва Деҳлида кутубхона учун алоҳида махсус бино қуришни буюрди. Шу пайтгача бутун Шарқда қадимдан қанча йирик кутубхоналар бўлса ҳам, кутубхонага хос иморат қурилмаган эди. Китоблар саройнинг бир-икки хонасида сақланарди. Фақат Бобур биринчи бўлиб ўз кутубхонаси учун алоҳида бино қурдирди.

Қадимда Искандария ва Мадоин шаҳарларида машҳур кутубхоналар бор эди, лекин уларда илмий китобдорлик фани мавжуд бўлганми-йўқми, ҳозиргача бизга номаълум. Китобдорлик фанининг янгича усули биринчи бор Бобур кутубхонасида қўлланилди. Бу ишда атоқли, етук олимлар ва китобшунослар ёрдам бердилар.

Бобур кутубхонасида барча китоблар тил ва мавзу нуқтаи назаридан ажратилиб, ҳар тил ва ҳар мавзудаги китоблар кутубхона рўйхатида махсус ўрни билан белгиланган эди. Умуман олганда, барча китоблар номи алифбо тартиби асосида ёзилиши ҳар бир тил ё мавзуга оид китобни осон топиб олишда ёрдам берарди.

Бобур кутубхонаси юқорида айтиб ўтилган китоблар таснифидан ташқари «Қомусул-аълом» нуқтаи назаридан ҳам ажратилган эди. Бундай қулай усул ҳаттоки ҳозиргача ҳам жаҳоннинг айрим йирик кутубхоналарида қўлланилмайди. Мисол учун ҳар бир киши кутубхонадан Искандар номи зикр этилган китобларни топмоқчи бўлса, ушбу мақсадига зудлик билан эришарди, чунки машҳур сиймолар номи асосида тузилган фиҳрист бу ишда яхши ёрдам берарди.

Давоми учинчи бетда

Бир пиёла чой устида...
Турғунбек МАҲКАМОВ олган суратлар

ПРЕЗИДЕНТ СОВҒАЛАРИ

Кеча Тошкентдаги 10-сон мактаб-интернат тарбияланувчиларига Ўзбекистон Республикаси Президентининг совғалари топширилди. Совғаларни Президентнинг номидан Давлат маслаҳатчиси Т. Алимов топширди.

Таклиф қиламан

ТЕЛЕВИЗОРНИ ЎПГАН ОНАХОН

Рўзаи моҳи рамазон кунларининг бирида қўшнимиз Зулайҳо хола бизникига чиқдилар. Биргалашиб ифторлик қилдик. Сўнг телевизор кўрдик. Шу пайт «Ҳидоят сари» кўрсатуви бошланиб қолди. Телеэкранда Қобилжон қори Одилжон ўғлининг чеҳраси намоён бўлди. У ўз сўзларини эндигина бошлаган ҳам эдики, Зулайҳо хола телевизор экранига яқинлашиб келдида, Қобилжон қорининг «юзи»дан ўпиб олди. Ёши саксонни қоралаб қолган онахоннинг бу қилиғидан ҳайрон бўлдик.

— Шу ўғлимни жуда яхши кўраман-да, — деди кампир. — Худо умрига умр қўшсин.

— Тинчликми хола? — дедим.

— Жудаям ажойиб гапларни гапиради. Эшитиб, мазза қиламан.

Ана сизга мукофот. Кўрсатувингиз мана шунчалик эътиборли бўлса, ёшу қарини ўзига жалб қилади. Яйпанлик бир нуроний онахонники дилини шод этиш Қобилжоннинг қўлидан келибди, демак, у бутун республика мусулмонлари қалбидан маълум маънода жой олибди. У кўрсатувни қўшиб-чатмасдан, даромад гапларни кўпайтирмасдан олиб бораётгани учун ҳам шундай ҳурматга лойиқдир. Шундай ажойиб кўрсатувлар кўп, бироқ шулар билан бирга телекўрсатувлар хусусида баъзи таклифларимиз ҳам йўқ эмас.

«ЎзТВ-I» ҳали ҳам чет каналлар таъсиридан қутулган эмас. «Ахборот», «Реклама», «Ўзбекистон канали», «Иқтисодиёт» ва бошқа кўрсатувларда берилаётган мусиқалар уларнинг мазмунига мос эмас. Кўрсатувлар муаллифлари дилга ҳузур бахш этадиган мусиқани танлашлари шунча қийин ишми? Юракни жунбушга, жонни ҳиқилдоққа келтирадиган мусиқалардан воз кечиш фурсати келмадимикан? Фаранг файласуфларидан бири «Мусиқа — қимматга тушган шовқин» деб бежиз айтмаган.

Ўзбекистон — ўз миллий қиёфасига эга мамлакат. Бу юртда ўз ижодкорларимиз қолиб, хориж мусиқасини бош планга олиб чиқиш унчалар тўғри эмас. Чет эл мусиқаси шинавандалари учун кўрсатувларда истаган санъаткор ва мусиқа асари берилаверсин. Бизга ёқмайдиган мусиқаларни оммабоп кўрсатувларга тиқиштириш маъқул иш эмас.

Хулоса қилсак, бизга «ўпса» арзийдиган кўрсатувлар жуда-жуда керак. Бу ишни телевидение амалга оширишга қодир. Фақат озгина эътибор бўлса, бас!

Тўхтасин МИРЗАРАҲМАТОВ
Яйпан

ЎҚИТАЙЛИК — ЎҚИШГА ВА БИЛИМ ОЛИШГА ЎРГАТАЙЛИК

Очиқ мулоқотлар

Илм қадрланган — илмга эрк берилган замонда тараққиётнинг янгидан-янги имкониятлари кундан-кунга очилаверади, ижобий кашфиётлардан юрт яшнайди. Илмда ҳикмат кўп. У эл қудратининг кони. Бу ҳикмат ва қудрат илмли кишилардан ҳосил бўлади. Юртнинг мавқеи унинг илми дониш кишилари билан белгиланиб келади. Илм мамлакатдаги юксалиш мезони саналади.

Мустақил ватанимизда бугунги ёш авлоднинг билимга муносабати, ўқув ишлари қай даражада, таълим соҳасидаги ислоҳотлар жараёни қандай кечмоқда — Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазири Жўра Ғаниевич Йўлдошев Ўзбекистон Миллий матбуот марказида журналистлар билан ўтказилган пресс — конференцияда ана шулар хусусида тўхталди:

— Таълимни ислоҳ қилиш асосан тўрт йўналишда амалга оширилаяпти. **Биринчиси**, аввало таълимнинг мазмунини ислоҳ қилиш, яъни дарслик ва қўлланмаларни кўриб чиқиб, қайта ёзишга киришилди. Бу борада 23 предмет бўйича ўқув китоблари тубдан янгиланди. Улар ўқув даргоҳларида синовдан ўтаяпти. **Иккинчи**, таълим бошқарувини бозор шароитларига ўтказиш. Бунда аввалгидай юқоридан тушган буйруқ асосида ишлаш эмас, ташаббусларнинг қуйидан чиқишига қараб иш тутиш, ўқувчи, ўқитувчиларнинг хоҳиш-иродаси, мулоҳазалари билан танишиб, ташаббусларни қўллаб-қувватлаш йўлидан борилади. Чунки, бизнинг бош мақсадимиз эркин фикрловчи шахсларни тайёрлашдир. У нафақат фикрлаши, балки фикрида собит туриши, уни ҳимоя қила билиши ҳам керак, ким нима деса ўйламай бажариб кетавериши эмас. Фикрловчи шахс — янгилик яратувчи, демакки, жамиятни янгиланиб боришида иштирок этувчидир. Учинчи, таълимнинг иқтисодий — молиявий асосларини яратиш. Тўғри, бу жиҳатдан 12 йиллик таълим давлат бюджети томонидан кафолатланди. Лекин давр-замон янги, қўшимча асосларни ҳам топиб боришимизни тақозо қилади: педагогик сервис, педагогик хизмат, маиший хизматни олиб кириш фойдадан холи эмас, албатта. Мана, чет тилларни ўргатиш марказлари ишлаб турибди. Ёки кўпчилик ота-оналар фарзандларига репетитор тайинлаб ўқитаяптилар ва ҳакозо. Лекин, буларнинг барчасида конунийликка амал қилиниши шарт. **Тўртинчи**, ўқув жараёнига янги педагогик технологияларни олиб кириш. Бир сўз билан айтганда, биз ўқитмайлик — ўқишга ўргатайлик, билим бермайлик — билим олишга ўргатайлик.

Дарс жараёнида фақат жимликнинг ҳукм суриши, ўқитувчининггина гапиравершидан ҳаётий натижа бўлмайди. Ўқувчи аввало ўзи мустақил манбаадан фойдаланишни билсин, ундан конспект олишга, тезис тузишга, тезисни ўзлаштиришга, ниҳоят ўзлаштирган билимларидан ўзининг мустақил фикри сифатида фойдаланишга ўргансин.

Шунингдек, вазир жаноблари кейинги йилларда кадрлар малакасига алоҳида аҳамият берилаётгани, ўқитувчилардан тортиб, туман таълим мудирларигача тест синовларидан ўтказилиб борилаётганини айтиб ўтди. Ҳамда дарс жадваллари, ўқув режасини тузишда қуйидан тушган талаб-таклифлар, имкониятлардан келиб чиқиб режалаштиришнинг ўзига хос хусусиятларига доир фикр-мулоҳазаларини билдирди. Мактабга илк қабул қилинаётган болаларни тиббий кўрикдан ўтказиш, уларнинг ёши (бизда 6-7 ёшдан қабул қилинмоқда), лаёқати нуқтаи назаридан, жисмонан ва ақлан тайёргарлигини аниқлаш зарурлигини гапириб ўтди.

Шу билан бирга, айни пайтда табақалаштирилган таълимга ўтишнинг моҳияти, заруратини изоҳлаб берди: «Бешинчи синфда боладан сўраб, у билан суҳбатлашиб, унинг қобилияти, интилиши, нимага қизиқишини ҳисобга олган ҳолда, билимнинг маълум йўналишига жалб қилинади. Ва натижада танланилган соҳа бўйича у академик билим олишга эришади, келгусида ўз мукаммал билимидан фойдалана билади, фойда беради. Демак, фойда ололмайдиган — ўз ҳаётида ишлатолмайдиган, бошқача изоҳлаганда, абстракцион билимларни қуруқ тинглашга вақт — умр сарфламайди. Бу — истиқболли йўналиш, бир сўз билан айтганда, XXI аср — ихтисослаштирилган мактаб қўлида, унда олинган билимларнинг ҳаётда қўлланилишидан ҳаракат олади.

Хуллас, ислоҳотларнинг мағзи шундаки, узоқ йиллар таълим марказида дарслик, дастур ва режалар турган бўлса, энди таълим марказида ўқувчи шахси, ўқитувчи шахси, ота-она (қонунда ота-она фарзандини ўқитишга мажбур деб белгиланган), қолаверса, маҳалла, жамоатчилик турибди. Ҳаммамиз ҳам шахс камолоти учун бирдай масъулмиз, яъни таълим фақатгина мактаб зиммасида, ҳаммадан айрича бир ҳолда эмас.

Кўриб турибсизки, таълимга ислоҳотларга мос турли шакллар олиб кирилди. (махсус академик лицейлар, коллежлар), бу жараён давом этмоқда. Шунингдек, ўқувчиларнинг билимини баҳолаш системаси ўзгарди — кўп балли рейтинг ўзини тажрибаларда оқламоқда.

Аммо ислоҳотларнинг мамлакатимизнинг чекка-чеккаларига етиб бориши ва амал қилиши анча қийин кечмоқда. Шунинг учун буни биз махсус тест назоратига олиб, жойларда ўзлаштириш даражасини аниқлаб, ахборотномаларда солиштирув шаклида графигини бериб боришга киришдик».

Ҳурматли вазир Ж. Йўлдошев мактабгача таълим-тарбия муассасалари тўғрисида ҳам сўзлаб, асосан иқтисодий сабабларга, яъни кўпчилик хўжаликлар банкротга учраганлиги боис мингга яқин боғча ёпилганлиги, эндиликда боғчаларни босқичма-босқич давлат бюджети ҳисобига ўтказилишини, бундан ташқари, боғчаларнинг ҳам турларини кўпайтириш, (боғча — мактаб бошланғич синфлари, уйбоғчаси, фермер хўжалиги қошидаги боғча...) мақсадга мувофиқлигини таъкидлади.

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими раҳбарияти билан ўтказилган ушбу мулоқотда «Таълим тараққиёти» ахборотномаси илк нишона сонининг тақдимоти ҳам бўлиб ўтди. Давлат таълим стандартлари мониторинги бошқармаси бошлиғи, «Таълим тараққиёти» ахборотномасининг бош муҳаррири Рустам Аҳлиддинов вазирликнинг махсус ахборотномаси бўлган «Таълим тараққиёти»нинг мазмун-моҳияти, мақсадини, бу янги нашрнинг айни зарурат эканлигини таҳлилий мисоллар билан изоҳлади.

Матбуот конференциясида журналистлар ушбу соҳага доир ўзларини қизиқтирган саволларга жавоб олдилар.

Дилором МАТКАРИМОВА

«Миллий тикланиш» газетасининг миллий тикланиш йўлидаги барча саъй-ҳаракатларини жуда юксак қадрлайман. Унинг 5 январ сонидаги «Миллий муҳаббат туйғуси: у нима?» сарлавҳаси остида газетхонларга берилган саволларига жавоб йўллаш истаги туғилди. Булар албатта менинг шахсий фикрларимдир. Бу тахлит суҳбатлар ҳаммамиз учун, миллат учун фақат фойда келтиради деб ўйлайман. Саволлар жавобхонаси, таъкидланганидек, чиндан ҳам йил даврасига айланишини истаб, ҳамсуҳбатларни чорлаб қоламан. Зеро, газета фикр-мулоҳазалар майдони, сўз минбаридир.

МИЛЛИЙ МУҲАББАТ ТУЙҒУСИ: У НИМА?

Мухлисона

1. Миллий фахр туйғусининг мурғак қалбда пайдо бўлиши бола онгининг шаклланиш жараёни билан боғлиқ деб ўйлайман. Тўғри, жуда ёшлик пайтларидаёқ боланинг тилида бу туйғу бийрон жаранглаши мумкин, лекин унинг дилида бу ҳис ҳали турғун бўлмаган бўлади.Бу табиий жараён, боланинг ёши улғайган сари унинг ҳаракат ва фикр доираси кенгая боради, бундай тушунчаларни идрок қилиш бошланади. Миллий муҳаббат туйғусини мактаб ҳаёти уйғотади десам хато бўлмас. Бир куни қишлоғимизда ғаройиб манзаранинг гувоҳи бўлганман. Эрталаб мактабга бораётган бир гуруҳ болалар овозларини баралла қўйиб қўшиқ айтишарди. Бу нафақат мен, балки жуда кўп қишлоқдошларни ҳам таажжуб ҳиссига чулғаган эди. Улар (аксарияти бошланғич синф ўқувчилари) давлатимиз мадҳиясини жўровоз бўлиб айтиб, гуруллаб кўчани тўлдириб боришарди. Албатта уларга ҳеч ким бундай «юриш марши»ни буюрмаган. Мана шу ҳолатнинг ўзидан жуда кўп нарсани ойдинлаштириб олса бўлади. Давлат мадҳиясини ёш болалар оддий бир шеър ёки қўшиқ тарзида талқин этади ва қабул қилади. Бир ўқувчининг янги йил кечасида Қорбободан совға олаётганида давлат мадҳиясини шеър сифатида тақдим қилганлиги ҳам бунга бир исбот. Мактабдаги катта ёшли болалар Ватан, халқ тушунчаларини, улар билан фахрланиш туйғуларини анчайин идрок қилган бўладилар. Мактабда ватанпарварлик, ахлоқий, меҳнат, нафосат, экологик ва бошқа тарбияларни олиб боришда миллий фахрланиш туйғусини ўстириш ва шакллантириш учун кенг имкониятлар мавжуддир.

Миллий нафсоният ҳақида. Миллий нафсоният миллийликнинг ҳимоя пардасидир. Ғурурини йўқотган халқда миллий нафсоният бўлмайди. Яқин ўтмишда маҳмадона сиёсатдонлардан бири Владимир Жириновскийнинг «Ўзбекистон Россиянинг бир губернияси, уларнинг мустақил давлат бўлишга ҳақлари йўқ» қабилидаги уйдирмалари, қаламкаш Генрих Боровикнинг «Самарқандда қурилган ёдгорликларга ўзбекларнинг ҳеч қандай алоқаси йўқ» деган бошдан-оёқ бўҳтондан иборат қуруқ чиранишлари миллий нафсониятга чуқур тегадиган ҳолатлардир.

2. Ватан ва миллат эркини ватанпарварлик туйғуси асрайди. Бу худди ўша миллий муҳаббат туйғусининг ўзидир. Бугунги кунда Ватаннинг миллий тикланиши, тараққиёти, келажаги учун жон куйдириб курашаётган юртдошларимиз билан бир қаторда қурт мисоли ўз қобиғига ўралган, қорин қайғуси билан яшаётган кимсалар ҳам фаолият кўрсатмоқда. Дунёни сув боса ўрдакка не ғам деганларидек, бу хил тоифадаги кишиларга қандай давлат бўлганлиги (мустақилми, мустамлаками) барибирдир. Фақат улар еб-ичсалар бўлди. Бу қатламга суяниб бўлмайди — чунки ўз нафси манфаатларига зид келган нуқтада туз еган туздонига тупуриб кетаверадилар. Юракларда ватан туйғусини чўғлантириб туришда матбуот, радио-телевидение чиқишларини юксак савияга кўтариш керак бўлади. Ҳозирча телевидение кўрсатувлари жуда саёз. Бу саёзлик кишининг ғашини келтиради. Шу хилда дид ва онгни ўстириб бўладими? Одамларни ҳайрат денгизига ғарқ қиладиган, ҳам дил, ҳам дид очар кўрсатувлар ташкил қилиш талант аҳли, чин ижодкор учун наҳотки шунчалик қийин бўлса? Ижодий ташаббус етишмаётганга ўхшайди.

Маҳалла институтлари, халқ дорилфунунлари, яшил чойхоналар каби кўринишдаги тарбия, савия, руҳиятни кўтарувчи куч берадиган шаклларни излаб топишимиз керак. Мазкур халқ муассасаларига барча матбуот нашрларининг йиғма-жилди, сиёсий-ижтимоий адабиётлар етказиб берилиши лозим. Бу ердаги мутолаа, фикр алмашинувлар, суҳбатлар албатта миллийлашувга таъсир беради.

3. Менинг назаримда миллий масъулият миллий ғурурни ва миллий тубанликни тартибга солиб турувчи бош мезондир. Аслини олганда фақат ғурурга берилган, тор маънодаги миллийлик миллий қадриятларни топтовчи миллий тубанлик билан баб-баробардир. Миллат зиммасида миллий масъулият бўлган тақдирдагина бошқа халқлар маданиятини, умумжаҳон халқлари эришган оламшумул маънавий ютуқларни тан олади, миллий бойликларни авайлаб-асрайди, уларни келажак авлодларга етказади.

4. Тарбия — ҳаётнинг ҳам, жамиятнинг ҳам асосидир. Ибтидоий жамоа тузумидан то ҳанузгача бўлган барча ижобий ўзгаришлар ана шу тарбиянинг маҳсулидир. Ҳозирги ўта ривожланган ва ўта мураккаб даврда бордию тарбияда сал оғиш кетса борми, жамиятни ҳам оғишга олиб келади. Худди шу жиҳатдан қаралганда, тарбия абадий, эскирмас мавзудир. Тарбияда бу оила, бу мактаб, бу матбуот деб айрича қарамаслигимиз керак. Тарбия билан бутун бир жамият шуғулланади. «Катталар» матбуотида бериладиган болалар тарбиясига оид долзарб мақолалар қайси ота-онани бефарқ қолдиради деб ўйлайсиз? Болалар матбуоти бевосита болаларнинг ўзини тарбияласа, **катталар матбуоти катталар орқали болаларни тарбиялайди.**

5. Аёл бўлмаса миллат ҳам бўлмайди.

6. Халқаро ва замонавий қўшиқларнинг кўпини ёқтираман. Мусиқа ва шеърият қалбда туғилиб, руҳиятга кўчган нарсалардир. Шунинг учун у руҳиятни кўтаради, одамга ҳузур бағишлайди. Қўшиқлар мумтоз, эстрада, замонавий турларга бўлинса-да, уларнинг халқчил, оммабоплари бўлади. Масалан, «Фиғон-ким...», «Мустаҳзод» каби қўшиқлар ёшу кексани бирдек сеҳрлаб қўяди. Албатта мусиқанинг тарбияга таъсири каттадир. У оғринган руҳиятни енгиллатади, юрак чигалликларини ёзади, одамга гўзаллик, нафосат, бағрикенглик, эзгулик, шукроналик, келажакка ишонч, ширин орзу ва ҳавас ҳадя қилади. Қўшиқ билан ошно тутинган қалблар саховатли, меҳр-муҳаббатли, бокира, имонли бўлади. Мусиқа олами инсон такомилининг узви бўла олади.

7. «Мусулмончилик» тушунчаси билан миллийлик тушунчаси моҳиятан бирдек туюлгани билан улар ўртасида анчайин фарқлар ҳам мавжуддир. Мусулмончилик VI асрга, миллийлик эса насли ўзбекнинг ибтидосига бориб тақалади. Мусулмончилик ҳудудан кенг қамровли бўлса, миллийлик мазмунан кенг қамровлидир. Мусулмончилик бизда асосан шакл, унинг ичидаги мазмун миллийликдир. Араб кишиси билан ўзбек кишисини бир жойга қўйиб, ижтимоий ҳаракатларини кузатсангиз, бунга амин бўласиз. Ота-она билан фарзанд, устоз билан шогирд, аёл билан эр ўртасидаги бугунгача яшаб келаётган таомилларнинг мусулмончилик ҳаракати билан ҳеч қандай алоқаси йўқ. Маданий ва маънавий қадриятлар борасида биз ўша давр арабларидан бир неча баробар юқори даражада бўлганмиз. Худди шунинг учун ҳам дин асослари бу ерда синтезлашув жараёнини бошидан кечирди. Дин назарияси, унинг амалий тартиб-қоидалари, фиқҳ қонунлари бизда яратилди.

Фикримча, мусулмончилик қон-қонимизгача сингиб кетган ҳозирги даврда ҳам мусулмончиликни миллийлик даражасига кўтариб бўлмайди. Миллийлик азалий қадриятларни замонавий ютуқлар билан бойитиб борувчи доимий, айтиш мумкинки, абадий ҳаракатдаги жараёндир.

8. Бу сирли ва бевафо чархи кажрафторнинг азалий ўйини. Худди шу аҳли ғаламис туфайли Имом Бухорий, Абу Райҳон Беруний, Ибн Сино, Бобур ватангадолик азобини тортди. Улуғбек, Машраб, Беҳбудий, Фитрат, Чўлпон, Абдулла Қодирий, Усмон Носир ва бошқа улуғ инсонлар туҳмат балосига учраб қатл қилиндилар.

9. Ичиш, чекиш, бузуқлик каби зарарли иллатлар турмуш тарзимизга раҳна солиб келаётганлигига анча бўлди. Инсон боласи ҳар жиҳатдан пок бўлиб дунёга келади. Ҳамма гап шундаки, у мазкур иллатлардан қанчалик йироқ бўлмасин, шу иллатлар ичида туғилади. Чекувчи отанинг ўпкасидан қайтган заҳри дудни чақалоқнинг ютмаслигига, ичувчи онанинг сутга айлантирилган заҳри қотил зарраларини боланинг симириб олмаслигига ким кафолат беради? Буниям қўя туринг, ижтимоий ҳаётда кўрган-кўрмаганларигачи? Ҳавас, қизиқиш, майл, иштиёқ, орзу, интилиш, хоҳиш, истак — буларнинг ҳаммаси ёшликка хос бўлган, улар дунёқарашини ишғол қилиб олган жозибали руҳий-физиологик категориялардир. Улар ҳар нарсага ўч ва қизиқувчан, интилувчан ва ўзлаштирувчан бўладилар. Улар ҳали яхшиликка мафтункор, ёмонликка инкор сифатида қарай олмайдилар. Шунинг учун ҳам улар тақлидчан бўладилар. Халқимиз «Қуш уясида кўрганини қилади» деб бежиз айтмаган. Уйда ота, мактабда ўқитувчи, кўчада кўпчилик одамлар чекувчи бўлса, болаларни қандай қилиб чекишдан қайтариш мумкин?

Иллат ва миллат тўғрисида гапирадиган бўлсак, салбий иллатлардан миллий руҳият кўп озор топади. Энг ёмони шундаки, бу иллатлар бир-бирини бошлаб келади. Мана, биргина ичкиликнинг оқибати манзарасини қаранг: ичиш-мастлик-пастлик-қашшоқлик-бахтсизлик...

Бундай салбий кўринишларни тугатишда албатта миллий тарбия катта имкониятларга эга. Ҳар бир оила, ҳар бир маҳалла, ҳар бир мактаб ўз боласига масъуллик билан қараса, олам гулистон. Тарбиянинг асоси, меҳнатдир, тарбиясизликники эса бекорчилик. Мана унинг оқибат шажараси: меҳнат-бойлик-гўзаллик-тўкинлик-соғлик-бахт-саодат; бекорчилик-ялқовлик-касалликетишмовчилик-ўғирлик-тубанлик-тушкунлик-бахтсизлик...

Тарбия мақсадини яқин ўтмишдаги каби жуда мавҳум юксакликка эмас, қуйига — ижтимоий ҳаёт қатларига қаратиш керак.

10. «Отангга раҳмат» деган сўзни кўп эшитганман. Бундан доим ғурур ҳиссини туйганман. Афсуски, бор эса-да, шогирдлар даврасида ҳозир бундай илиқ муносабатлар кам учрайди.

Зиёвуддин ҚЎЗИЕВ,
Навоий вилояти Хатирчи туманидаги 40-ўрта мактаб директори

Новдалар бўртиб қолди...

КЎНГИЛГА ТАШРИФ

«Саодат»нинг 1-сони чиқди

«Саодат»нинг аёллар кўнглидан меҳр, самимий кўзларидан нур инган, қалб умидларидан ёришган саҳифалари билан ҳар гал ҳам мухлислар тезроқ танишиш истагида бўладилар. Лаҳзада турфа жилоланиб, минг бир уфқдан фақат маҳбуби сари келавергувчи муҳаббат сингари «Саодат» аёлларимизнинг ҳамиша интиқ кўнгил хоналарига сўз, сурат, ҳайрат ёғдулари ила ташриф буюради. Неча йилларки, нозик қалбларга меҳру-муҳаббат каби яқин у, кўнгил бўлиб кетади гўё. Шунданми, унинг мухлислари йилдан-йилга ортади, уни дилга яқин ҳамроҳ тутадилар, чин ҳамсуҳбат биладилар.

Журналнинг бу йилги илк сонига назар ташлар экансиз, шарқона тимсол малаги сувратида Ўзбекистон Халқ артисти Рушана Султонованинг санъат саодати ила порлаган нигоҳидан дилингиз сирли талпинади. Сизга таниш бу чеҳраи мақсуддан нурлар рақс тушиб келаётгандай туюлади, беихтиёр рақсга завқингиз қўшилиб кетади. Журналнинг ички саҳифаларидаги сизни қизиқтирган, сиз кутган мавзуларга оид мақолалар мутолаасидан, илҳом тасвирлари томошасидан албатта шуурингиз янада нурафшон тортади, мулоҳазангиз тўлғинлашади.

«Тўйлар, маросимлар мазмунида ҳикмат бўлсин» сарлавҳаси остида эълон қилинган давра суҳбати аёлларимизнинг жамиятдаги ҳар бир ҳодисага ўзига хос мардона муносабатлари борлигини билдирса, Г. Жамилованинг «Миллат соғлигига оналар масъул» номли суҳбат — мақоласи шу муносабатнинг амалий ифодаси бўлиб, сизни ҳам фаол иштирокка чорлайди. Мирзо Улуғбек тумани Халқ суди раиси Тамара Тиллаева билан шоира Қ. Раҳимбоеванинг «Бахтнинг келиши қийин, кетиши...» сарлавҳали суҳбати ҳаёт, турмуш мураккабликларига таҳлилий муносабат сифатида диққатингизни тортади.

«Саодат» ҳамиша оилавий муомала-муносабатларнинг уйғунлигини истаб, ушбу мавзуни кенг ёритиб келади. Атоқли турк ёзувчиси, мутафаккир ва тарбиячи олим Аҳмад Шоҳиннинг Миразиз Аъзам таржимасида берилган «Эрхотинлик саодати» («Оила ҳаётимиз» китобидан олинган) номли мақола ҳам шу хусусда.

Шунингдек, Ўзбекистон Халқ ёзувчиси Пиримқул Қодировнинг «Она руҳи» бадиаси, адиба Саломат Вафонинг «Ўн икки кун» ҳикояси, шоиралар Дилором Абдураҳмон қизи, Каромат Остонова ва Хурщидаларнинг шеърий гулдасталари, Р. Шомансурованинг «Ўғлим эшитмасин», «Табиатнинг ўзи шифокор» саҳифасидаги қизиқарли мақолалар ва бошқа турли материаллар ҳеч кимни бефарқ қолдирмайди, албатта.

Чиндан ҳам Аёллар йилида «Саодат» севимли мухлисларига янги бир муҳаббат нурланишлари билан боқмоқда, кўнгилларга ёрқин саҳифаларни ҳадя қилмоқда, аёллар қалбини энг равшан манзиллар деб атамоқда.

Д. ҚЎЗИЖОН ҚИЗИ

Бир ўқ атрофида айланар дунё

УСОМА БИН ЛАДЕН ҚАЕРДА?

Толибларнинг вакиллари араб миллионери Усома бин Ладен ҳозир Афғонистонда эмас, унинг қаерга кетганлиги номаълум деб хабар тарқатдилар. Бин Ладен толибларнинг кўзини шамғалат қилиб, кутилмаганда номаълум томонга ғойиб бўлганлиги нима билан изоҳланаркин? Ёдингизда бўлса АҚШ бин Ладенни ўтган йили август ойида Кения ва Танзанияда Америка элчихоналари олдида портлаш уюштирганликда айблаб келмоқда.

АМЕРИКА ЯНГИЛАНИШ ВА ЯРАШ ЙЎЛИДА

АҚШ Президенти Билл Клинтон Оқ уй олдидаги яшил ўтлоқда баённома берди. Жаноб Клинтон Америка халқини, барча америкаликларни янгиланиш ва миллий тотувликка даъват этди. Президентга қарши кўзғатилган импичмент жараёни тугади. Сенатдаги жума куни ўтган овоз беришдан сўнг Жаноб Клинтон ўз юксак лавозимида Президентлик муддати тугагунча қолади. Сенатнинг Президентга билдирган ишончи — бу америкаликларнинг — ишончидир.

Фалсафий гурунглар

ИСТИҚЛОЛ МАФКУРАСИМИ ЁКИ МИЛЛИЙ МАФКУРА?

ОЛИМ МУАММО ҚЎЯДИ

Биринчи мақола

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов асарларини, нутқ ва маърузаларини ўқиган киши уларда маънавият ва маърифатни юксалтириш, кишиларимиз тафаккури ва дунёқарашини ўзгартириш, улар онгига Эрк ва Озодлик, Миллий мустақиллик ва Миллий ифтихор туйғуларини янада чуқурроқ, янада кенгроқ сингдириш масалаларига мунтазам равишда алоҳида эътибор бериб келинаётганига қатъий ишонч ҳосил қилиши мумкин. «Бу муҳим, ғоят долзарб масала бўйича бизнинг ёндошувимиз шундай: **биз кишилар дунёқарашини бошқариш фикридан йироқмиз, балки одамларнинг тафаккурини бойитиш, уни янги маъно ва мазмун билан тўлдириш тарафдоримиз»,** — деб ёзади юртбошимиз.

Масалага шу нуқтаи назардан қараганда, Президентимизнинг «Тафаккур» журнали ва «Туркистон» газетаси саҳифаларида эълон қилинган суҳбатлари улкан аҳамиятга эга. Ўз моҳиятига кўра яхлит бир бутунликка эга бу икки суҳбатда истиқлолимиз ва истиқболимиз тақдирига дахлдор бўлган миллий мафкурани яратиш билан боғлиқ бир-биридан долзарб ва мураккаб масалалар мантиқий изчилликда ўзининг чуқур фалсафий-назарий ечимини топган.

Шуни эътироф этиш жоизки, Президент томонидан миллий мафкурани ишлаб чиқиш зарурлиги ҳақидаги масаланинг қўйилиши ва унинг асосий хусусиятлари таърифлаб берилиши жамиятшунос олимларнинг, кенг жамоатчиликнинг ушбу муаммога қизиқишини янада кучайтирди.

Бугунги кунда миллий мафкурани яратиш зарурлиги ҳеч кимда эътироз уйғотмаса-да, илмий асарларда, даврий матбуот саҳифаларида ёритилаётган мақолаларда, радио ва телевидениеда бериб борилаётган эшиттириш ва кўрсатувларда турлича фикрлар, қарашлар билдирилмоқда. Аввало, **«истиқлол мафкураси», «давлат мафкураси», «жамият мафкураси», «миллий ғоя»** ва **«миллий мафкура»** каби тушунчалар кенг қўлланилмоқда.

Хўш, бу тушунчалар бир хил мазмунга эгами? Уларни ёнма-ён қўллаш ўринлими?

Бизнингча, ана шу саволлар жавоби хусусида жиддий ўйлаб кўриш зарур. Зеро, бу методологик аҳамиятга эга масаладир. Уни ижобий ҳал қилмаслик, яъни фойдаланилаётган тушунчаларнинг аниқ мазмуний чегарасини тўғри белгилаб олмаслик назарияда чалкашликни, амалиётда эса, турли салбий оқибатларни келтириб чиқариши эҳтимолдан холи эмас. Ҳеч кимга сир эмас, собиқ совет империяси даврида «миллатчилик» тушунчасининг мазмуний қамров доираси сунъий тарзда кенгайтириб юборилганди. Оқибатда ўнглаб бўлмас фожиаларга, ўрнини қоплаш қийин йўқотишларга йўл қўйилганди. Буни асло унутмаслигимиз лозим.

Ҳамма нарса ўзаро қиёсда ойдинлашади. Хусусан, «истиқлол мафкураси» билан «истибдод мафкураси» тушунчасини бир-бирига солиштирсак, уларнинг аниқ мазмунини, туб моҳиятини осонгина илғаб оламиз.

Истибдод маълум бир халқ (давлат) ўзининг иқтисодий, сиёсий, маданий, геостратегик каби тор манфаатларидан келиб чиққан ҳолда бошқа халқ (давлат)ни босиб олишга интилган ёки босиб олган, унинг миллий маданиятини, тилини, урф-одатларини йўқ қилишга ҳаракат қилган, ўз дунёқарашини барча соҳаларга **зўрлик** йўли билан сингдиришга уринган жойда юзага келади. Бундай тафаккур тарзи ва амалиётининг гўёки тўғри эканлигини ҳар томонлама асослашга, тушунтиришга, адолатли деб баҳолашга, ушбу нобоп ғояни кенг омма онгига сингдиришга, ишғол қилинган халқ (юрт)ни турли йўллар ва воситалар билан тутқунликда сақлашга қаратилган назарий қарашлар тизими истибдод мафкураси деб аталади.

Инсоният босиб ўтган тарихий йўлга назар ташласак, истибдод мафкураси ирқчилик, фашизм, мумтоз миллатчилик мафкуралари кўринишларида намоён бўлганини кўрамиз. Улар айрим жиҳатларига кўра бир-биридан қисман фарқланса-да, моҳиятан тўқиб чиқарилган, ҳеч қандай илмий заминга эга бўлмаган сохта мезонлар асосида **тенгсизлик** ғоясини асослашга қаратилгандир. Афсуски, инсоният келажагига, унинг бир бутунлигига хавф соладиган бундай мафкура шакллари ҳозир — янги минг йиллик бўсағасида ҳам дунёнинг турли бурчакларида ўзининг мудҳиш асоратларини кўрсатиб турибди.

Истиқлол мафкураси, шубҳасиз, истибдод мафкурасидан фарқли ўлароқ, миллатни, давлатни мустақил тараққиёт йўлига бошлайдиган, унинг йўналишларини белгилаб берадиган, Ватаннинг эркин ва озод равнақ топишини таъминлашга қаратилган ғоялар ва қарашлардан иборатдир. У мустақилликка эришгунча ва ундан кейинги даврда ўзига хос аҳамият касб этади. Биринчи босқичда истибдод мафкураси ва амалиётига қарама-қарши равишда шакллана бошлайди. Бу даврда мустамлакачилик тузумининг ҳақиқий башарасини очиб ташлаш, ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий ва маданий соҳаларда миллат манфаатларини ҳимоя қилиш, миллий уйғонишни таъминлаш, шу тариқа миллий давлат мустақиллигини қайта тиклаш ёки унга эришиш учун курашни ғоявий-назарий жиҳатдан асослаш ва халқ онгига сингдириш асосий вазифалардан ҳисобланади. Жаҳон тажрибаси истиқлол мафкураси тараққиёт йўли билан сиёсий мустақилликка эришиш мумкин бўлмаган ҳолларда қурол кучига таянадиган кучли миллий озодлик ҳаракатининг майдонга чиқиши учун замин тайёрлашидан далолат беради.

Масалага шу жиҳатдан ёндошсак, жадидчилик ҳаракати намоёндалари томонидан илгари сурилган қарашларни ҳам истиқлол мафкурасининг ўзига хос бир кўриниши эди, дейиш мумкин. Негаки, миллий тараққиётга фақат сиёсий мустақилликни қўлга киритиш туфайлигина эришиш мумкинлигини англаб етган жадидлар маънавият ва маърифатни юксалтиришни, миллий уйғонишни таъминлашни ўз мақсадлари йўлидаги асосий вазифалар деб билгандилар. Шунга кўра, илғор мамлакатлар илм-фани техникаси, маданияти, санъати, маорифи ютуқларини юртимизда тарғиб-ташвиқ қилиш борасида самарали иш олиб боргандилар.

1917 йил февралида рўй берган воқеалар жадидларнинг эзгу орзу-ниятлари тез орада рўёбга чиқишига имконият туғдиргандай бўлди. Аммо кўп ўтмай содир бўлган Октябр тўнтариши боис воқеалар бошқача тус олди. Шаклланиб келаётган миллий бирлик ва жипслик, миллий озодлик ва тараққиёт ғоялари ўрнига синфий адоват уруғлари сепилди, юксалаётган миллий уйғониш илдизларига болта урилди. Айни пайтда синфий зўрлик, янги кўринишдаги мустамлакачилик сиёсатига қарама-қарши тарзда юзага келган миллий озодлик ҳаракатида ўзаро бирлик ва якдиллик йўқлиги унинг тор-мор қилинишига, таъбир жоиз бўлса, миллий истиқлол ғояларининг кун тартибидан олиб ташланишига сабабчи бўлди.

Истиқлол мафкурасининг пировард мақсадлари рўёбга чиқмаган, миллий озодлик ҳаракатлари шафқатсизларча қонга ботирилган бу каби ҳолатларни жаҳон халқлари тарихидан ҳам кўплаб келтириш мумкин. Шундай эса-да, бундай саъй-ҳаракатлар ҳеч қачон изсиз кетмаган. Янги тарихий шароит ва вазиятларда мустақилликка интилишнинг янги тўлқинларини тайёрлашга хизмат қилган.

Истиқлол мафкураси мустақилликка эришилгандан сўнг ўзгача маъно-мазмун билан бойийди. Унинг бу даврдаги асосий вазифаси қўлга киритилган мустақилликнинг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий ва маънавий асосларини мустаҳкамлашни ғоявий жиҳатдан таъминлашдир. Албатта, бу умумий вазифа миллий истиқлолнинг ҳақиқий моҳиятини фаол тарзда ижтимоий онгга сингдириш, миллий қадриятлар, урф-одатлар, анъаналарни тиклаш, миллий маданиятни ҳар томонлама ривожлантириш, истибдод мафкураси таъсирида юзага келган иллатларни ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларидан сиқиб чиқаришдек бир-бири билан боғлиқ, аниқ вазифаларни ҳам ўз ичига қамраб олади. Уларнинг ўзига хослиги, кўлами ва йўналиши миллат босиб ўтган тарихий йўл хусусиятлари, миллий ўз-ўзини англаш ва мамлакат умумий тараққиётининг даражаси, ижтимоий барқарорлик ва миллатлараро тотувликнинг мавжудлиги, мустамлакачилик сиёсати қолдирган асоратларнинг моҳияти каби бир қатор ички ва халқаро ҳамжамиятнинг, айниқса, қўшни мамлакатларнинг ёш, мустақил давлатга муносабати каби ташқи омиллар билан белгиланади. Бу омиллар ҳисобга олинмаса, истибдодга қарши курашда маёқ вазифасини ўтаган истиқлол мафкураси ўзининг бирлаштирувчилик, уюштирувчилик ва йўналтирувчилик кучини йўқотади. Мамлакат ички ва ташқи зиддиятлар бўҳронига дучор бўлади ёки ундан ҳам ҳавфлироқ бўлган фуқаролар уруши, минтақавий можаролар сингари жараёнларга тортилиб қолади.

Юқорида баён этилган мулоҳазалардан шундай хулосага келиш мумкин:

«Истиқлол мафкураси» тушунчаси миллий ривожланишнинг **муайян** босқичигагина хос бўлган ғоялар ва қарашлар тизимини ифодалайди. Миллий мафкура эса, ўз моҳиятига кўра, миллий ривожланишнинг фақат у ёки бу аниқ босқичини эмас, балки **умуман** миллатнинг мавжудлиги ва тараққиётини таъминлашга йўналтирилган ғоявий қарашлар тизими сифатида юзага чиқади. Бинобарин, «миллий мафкура» «истиқлол мафкураси»га нисбатан кенгроқ тушунчадир. Истиқлол мафкураси миллий мафкуранинг мустақилликни мустаҳкамлашнинг дастлабки давридаги ўзига хосликларини яхлит тарзда ифодаловчи хусусий ҳолати, кўринишидир. Миллий ҳаётимизга тадбиқан оладиган бўлсак, истиқлол мафкураси истибдод мафкураси иллатларига барҳам бериш, Мустақиллик, Эрк ва Озодлик туйғуларини, истиқлолнинг улуғ неъмат эканлигини кишиларимиз онгига сингдириш, миллий бирлик ва ҳамжиҳатликни таъминлаш, халқаро ҳамжамиятнинг тўлақонли аъзоси сифатида барқарор ривожланиш йўлига чиқиб олиш, бир сўз билан айтганда, эришилган мустақилликни ҳар томонлама мустаҳкамловчи, **ўтиш даври** учун аҳамиятли бўлган ғоявий қарашлар тизимигина ифодалайди, холос.

Шу ўринда оддий бир ҳақиқатни ёддан чиқармаслик лозим. Юқоридаги вазифаларни ҳал этиш билан миллий ҳаёт ҳам, тараққиёт ҳам тўхтаб қолмайди. Биз ҳозирдаёқ миллат сифатида ривожланишимиз учун яқин ва узоқ келажакда амалга оширишимиз лозим бўлган вазифалар кўламини тобора теран ҳис қилиб бормоқдамиз. Келажаги том маънода буюк давлат пойдеворини яратмоқдамиз. Буларнинг барчаси ғоявий-назарий жиҳатдан таъминланмоғи, аниқроғи, яратишимиз зарур ҳисобланган мафкурада ўз ўрнини топмоғи даркор. Шундай экан, **«истиқлол мафкураси» ўрнига «миллий мафкура» тушунчасини қўллаш, бизнингча, тўғри ва жўяли бўлур эди.**

«Жамият мафкураси» тушунчасида «истиқлол мафкураси»дагидан фарқли ўлароқ, мафкуранинг моҳияти, йўналиши ўз ифодасини топмаган. Таъбир жоиз бўлса, бундай урғу йўқ. Шу маънода жамият мафкураси тушунчаси ташқи жиҳатдан нейтрал бўлиб, мазмунан истибдодни мустаҳкамлашга ёки йўқ қилишга йўналтирилган бўлиши ҳам мумкин. Демак, «жамият мафкураси» тушунчасини муайян жамиятдаги ҳукмрон ғоявий қарашлар тизимига нисбатан қўллаш ўринлидир.

Жамият турли ижтимоий гуруҳлардан иборат. Баски, унда мафкуравий хилма-хиллик ҳам бўлиши табиий. «Жамият мафкураси» тушунчаси ана шу мафкуравий ранг-барангликнинг умумий ифодаси сифатида ҳам намоён бўлиши мумкинлигини ёдда тутиш лозим.

Ҳозирги матбуот саҳифаларида «миллий ғоя» ва «миллий мафкура» тушунчалари кўпинча синоним сўзлар сифатида ишлатилмоқда. Бу тушунчаларнинг асл нисбати тўғрисида нима дейиш мумкин?

Маълумки, ғоя воқеликни акс эттириш, билишнинг ўзига хос шаклидир. У воқеликни ўзлаштириш, ўрганиш натижасида ҳосил бўлган муайян билим сифатида ўзлигини намоён қилади. Шунинг учун ҳам ғояда воқеликни бундан кейин қай йўналишда ўрганиш зарурлиги ҳақидаги кўрсатма ҳам ботиний тарзда мавжуд бўлади. Зеро, ғоя улкан йўналтирувчилик кучига эга. Масалан, атомларнинг мавжудлиги ҳақидаги ғоя асрлар давомида илмий изланишларни уни топишга, хусусиятларини тадқиқ этишга, дунёнинг тузилишидаги ўрнини аниқлашга йўналтириб келди. Пировардида, атом кашф қилинди ҳам. Натижада инсоният оламнинг тузилиши тўғрисидаги тасаввурларини бутунлай ўзгартирди.

Ғоянинг ўзига хос кўриниши ҳисобланмиш ижтимоий ғоя шу билан бирга ташкилотчилик буюк ташкилотчилик вазифасини ҳам ўтайди. Айни чоғда, табиий-илмий ғоялар жамият тараққиётида аксарият ҳолларда билвосита, ижтимоий ғоялар эса, ижтимоий жараёнларга бевосита таъсир ўтказа олади. Соддароқ қилиб айтганда, ўзига хос катализаторга айланади. Аммо ҳар қандай ҳолатда ҳам бир нарсани унутмаган маъқул. Бошқа кўринишларини инобатга олмаганда ҳам, ижтимоий ғоя кимнинг манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилганлигига қараб жамият тараққиётига турлича, хусусан, ўта салбий таъсир қилиши эҳтимолидан холи эмас. **«Миллий ғоя миллатни, халқни бирлаштиришга қаратилиши керак. Миллатни бўлиб ташлашга асос бўладиган ғоя бузғунчи ғоядир»,** — дейди бу ҳақда Президентимиз.

Тарихда миллатни ҳалокат ёқасига келтириб қўйган бузғунчи ғоялар ҳам кўп бўлган. Чунончи, «Немис миллати олий ирққа мансуб, шу боис дунёга ҳукмронлик қилиши зарур», деган ғояни эсланг. У нафақат немис халқи, балки бутун инсоният тақдирида ҳам фожиали из қолдирди.

Юқоридаги хусусиятларни эътиборда тутсак, **«ижтимоий ғоя»** ва **«ижтимоий мафкура» ҳамда «миллий ғоя»** ва **«миллий мафкура»** тушунчалари ўртасида яқинлик борлиги маълум бўлади. Бироқ бу уларни айнийлаштириш учун асос ҳисобланмаслиги зарур. Нега?

Биринчидан, «идеология» тушунчаси идея (ғоя) ҳақидаги таълимот — «ғоялар тизими» маъносини англатади. Биз идеологиянинг синоними сифатида қўллаётган «мафкура» тушунчаси билан «ғоя» тушунчаси ўртасида бундай ўзак бирлиги ва ушбу атаманинг ўзида у ғоялар тизими эканлигига аниқ ишора йўқ. Шундай бўлса-да, мафкура ҳам ғоявий қарашлар тизимини ифодалаб келади. Демак, мафкура синфий, миллий ёки бошқа бир кўринишга эгалигидан қатъий назар, бир бутун қарашлар, ғоялар тизимидир. У ғояга нисбатан ҳам мазмунан, ҳам ҳажман кенгроқ тушунчадир.

Иккинчидан, ҳар қандай мафкурада ижтимоий воқеликни сақлаб қолишга ёки ўзгартиришга қаратилган мақсадлар зоҳирий тарзда мавжуд бўлади ва мафкуранинг ўзагини ташкил этади.

Учинчидан, ҳар қандай ижтимоий ғоя фақат ва фақат маълум бир мафкуравий қарашлар доирасидагина ўзининг уюштирувчилик ва йўналтирувчилик салоҳиятини, жозибадор кучини намоён қила олиши мумкин.

«Ғоя» ва «мафкура» тушунчалари ўртасида бошқа тафовутлар ҳам бор, албатта. Аммо қайд этилган фарқларнинг ўзиёқ **«миллий ғоя»** ва **«миллий мафкура»** тушунчаларининг айнан бир мазмунда қўллаш ноўрин эканлигини кўрсатади.

Миллий мафкуранинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида кейинги мақоламизда фикр юритамиз.

Абдувоҳид ОЧИЛДИЕВ,
фалсафа фанлари номзоди

Табаррук оналар дуоси

ЎЗ БАХТИНИ ЎЗИ ЯРАТГАН

Тадбиркор зиёлилар

Ванғозида биринчилардан бўлиб тракторчиликни ўрганган ва ўнлаб ёшларга бу касб сир-асрорларидан сабоқ берган Мурод бобонинг ўғли Пўлатнинг орзуси муаллим бўлиш эди. Шу боис унга Бухородаги муаллимлар тайёрлаш институтига кириб ўқишни маслаҳат берди.

Ота сўзидан чиқмаган Пўлат Муродов кўп ўтмай Қизилтепа туманидаги энг яхши ўқитувчилар сафидан жой олди. У олий ўқув юртини битириб келган дастлабки йилиёқ мактабда кимё-биология кабинети ташкил этиб жиҳозлади.

— Мен мактаб остонасига қадам қўйган олтмишинчи йилларда, — дея эслайди Пўлат Муродов, — ўқувчиларга касб-ҳунар ўргатиш бўйича махсус дастурлар бору, лекин шароит етарли эмас эди. Мен аввал оддий муаллим, кейинроқ эса директорнинг ишлаб чиқариш таълими бўйича ўринбосари сифатида ички имкониятлар ҳисобидан ёшларнинг касб-корга қизиқишини кучайтиришга эътиборни оширдим. Шу ниятда ёғоч, тахта, шиша, металл кесувчи, турли-туман безаклар ясовчи асбоб-ускуналар излаб топдик. Р. Сатторов, Ғ. Расулов, Қ. Қурбонов каби янгиликка интилувчан ҳамкасбларим ёрдамида иссиқхона барпо этдик ва бу ерда эртанги сабзавот маҳсулотлари етиштиришни йўлга қўйдик.

— Табиат — инсоннинг онаси, — дея сўзлашда давом этди Пўлат ака. — Минг афсуски, бундан йигирма-ўттиз йил аввал кўплар бу мавзуда гапиришни ҳам истамасди. Шу боис ҳам Ўртачўл, Қоровулбозор, Қутчи, Маликчўл каби яйловлар оёқости қилинди, турли хил ўсимликлар ва ҳайвонот дунёсига қирон келтирилди.

Биз ўша йилларда табиатни муҳофаза қилиш ташаббуси билан чиқдик. Бу соҳадаги аҳволни чуқур таҳлил этиб, маърузалар тайёрладик ва вилоят ҳамда республика педагогик ўқишларида қатнашдик. Бироқ қизил империя ҳукмрон бўлган даврда бизнинг ташвишли овозимизни эшитувчилар топилмади!

...У ором билмайди, баъзан миясида пишиб етилган, қалбини безовта қилиб келган ўй-фикрларни рўёбга чиқаролмай хуноби ошса, гоҳо ўз «кашфиёт»идан боши осмонга етган онлардан лаззат олар, ҳузур қиларди.

Пўлат ака қарийб йигирма йилдан буён асаларичилик билан шуғулланмоқда. Асаларичиликдан ҳар йили катта даромад олиб келаётган Кураш Боймуродов, Комил Қораев, Ғафур Бўронов, Усмон Остонов каби тадбиркорлар уни ўз устозлари деб билишади.

— Одамлар бойиса, мамлакат бой бўлади, — дейди Пўлат ака. — Буни юртбошимиз доимо таъкидлаб келяпти. Томорқадан, шахсий молларимиздан кўп ва арзон даромад олиш муҳим. Бунга алоҳида диққат қилаётган кишиларнинг бой ва бадавлат яшаётганликларининг сири ҳам ана шунда. Буни фаҳмламаганнинг нони ҳеч қачон бутун бўлмайди!

Тиниб-тинчимас мураббий бу оддий ҳақиқатни асло унутмайди. Фарзандларини ҳам шунга даъват этади. Шу боис ҳам рўзғор учун зарур деярли барча маҳсулотларни ўзлари етиштиради. Турли хил сабзавот, картошка, мева, узум, сут, қатиқ, ёғ, тухум, асал, буғдой, ҳатто ёғоч етиштириш ҳам бу оилада доимий ишга айланиб қолган. Тадбиркорлар сардори бир гал Самарқанд қишлоқ хўжалиги институти олимлари билан бамаслаҳат батат деб аталувчи картошка етиштириш устида иш олиб бораётганлигини мамнуният билан сўзласа, гоҳ картошка экинини чилпиш йўли билан ундан мўл ҳосил олиш усуллари ҳақида завқланиб гапиради. Узумчилик ва ғаллачилик равнақи бўйича ҳам П. Муродовнинг ўзига хос қарашлари борки, унга амал қилганлар фақат фойда қилишлари шубҳасиз.

Башир қишлоғини ободонлаштиришда қишлоқ аҳлини қовуштириш, тўй-маъракаларни, турли маросимларни ҳамжиҳат бўлиб камчиқим ва мазмундор ўтказишда, кам даромадли оилаларга иқтисодий мадад беришда ҳам Пўлат ака бош-қош.

Турмуш ўртоғи Фазилат опа билан ўз бахтини ўзи яратган Пўлат Муродов ҳаёти ва ишлари ҳақида узундан-узоқ гапиришларини хуш кўрмайди. Шу сабаб биз ҳам камсуқум, мулоҳазали, етти ўлчаб, бир кесадиган инсон ҳаёт китобининг айрим саҳифаларини варақладик, холос. Унинг бола тарбияси, шогирд тайёрлаш муаммолари, ёру дўстлари билан ҳамкорлик, тўйларни ўтказиш, инсоний фазилатлар, одоб-ахлоқ, ҳатто китоб танлаш ва уни мутолаа қилиш хусусидаги фикр-мулоҳазаларини ва бу борадаги ижобий амалий фаолият ҳикоясини четлаб ўтишга тўғри келди. Шунга қарамай, Пўлат Муродов яратган мактаб бугун фақат Қизилтепада эмас, Қашқа ва Сурхон воҳаларида, Бухоро ва Самарқандда ҳам довруқли эканлигини алоҳида таъкидлашни истардик.

Умид САТТОРОВ

«Қишбоғи»миз ҳосилга кирди…

Тўрақўрғон термослари

ЎЗЛИКНИ ЎРГАНИШ ҲУҚУҚИ

БЕШ БОЛАЛИК БЕКЛАР КИМ БЎЛИШГАН?

Бундан анча олдин бир синфдошим ўрта мактабни битириш арафасида аризабозлик қила-қила туғилганлик ҳақидаги гувоҳномасини алмаштирди. Шу асно отасининг исмидаги «бек» қўшимчасини олдиртириб ташлади. Мен ажабланиб, «Нега бундай қилдингиз, сиз ахир Жаҳонбек отанинг фарзанди Жаҳонбеков эдингиз-ку?» — дедим. Синфдошим: «Агар «бек» сўзи бўлса, фирқага олишмас экан, фирқа аъзоси бўлмасангиз, «ўсмайсиз», тушундингизми», — дея эътироз билдирди. Айтишларича, шўро босқинчилари юртимизни босиб олган дастлабки йиллари «Аҳмадбек, аравани отга қўшинг!» — деб буюрган колхоз раисига қизил аскарлар «Қани бек?» деб милтиқ ўқталган эканлар.

Хўш, беклар ким бўлишган? Нима учун айрим жойлар, масалан, Фарғона вилоятининг «Бешбола» қишлоғидаги маҳаллалардан бири «Беклар» деб аталади?

Дунё кўрган боболарнинг айтишларича, Қубо-Фарғона карвон йўлининг Фарғона шаҳридан чиқаверишида бир тепалик бўлиб, беш ўғил боласи бор оила кўчиб келиб, шу ерни ватан қилган экан. Тепалик атрофлари қамишзор, тўқай бўлган. Шаҳарга кираётганлар ва шаҳардан Қубо томон йўл олаётганлар тепалик олдида нафас ростлаган, у йўловчилар учун қўналға вазифасини бажарган.

Бу жой серсув, тупроғи эса унумдор бўлган. Шу боис одамлар кўчиб кела бошлаган. Кейин аста-секин маҳалла шаклланган. У «Бешбола» номи билан аталган. Беш оға-иниларнинг исмлари Юсуфбек, Мардонбек, Кушбек, Оқбўтабек, Холбўтабек бўлган. Вақти келиб, Юсуфбек Самарқандга, Кушбек Тошкентга кўчиб кетган. Уларнинг ота-оналари исми ва қаерданлиги номаълум. Балки Қубо, Самарқанд ёки Тошкент беклигидандирлар. Бизга фақат бир нарса аниқ: беш ўғлоннинг ҳар бири бештадан ўғил кўрган.

Ушбу сулоланинг учинчи авлодидан кейингиларининг исмига «бек» ўрнига нима учун «жон», «дин» қўшимчалари қўшилгани сабаби ўзингизга маълум бўлса керак.

«Бешбола» қишлоғининг «Беклар» маҳалласидаги жамики номдор беклар мустақил фикрга эга, меҳнаткаш, ишнинг кўзини биладиган, халқни ўз ортидан эргаштира оладиган, мағрур, халқпарвар инсонлар бўлишган. Ўз-ўзидан аёнки, бунда кишилар чор империяси зулмига қарши бош кўтаришган. Натижада қатағонга учраганлар.

МАМАЖОН МЕЪМОР ҚИСМАТИ

Марғилон беклари қавмидан бўлган уста Мамажон ота тақдир тақозоси билан Султонбек Абдурайимбек ўғлининг Адолат отин исмли қизига уйланади. Султонбек Мамажоннинг нафақат меъмор, балки ажойиб боғбон эканлигини ҳам билгач, унга Қува йўли бўйидаги ҳозирги «Ғайрат» маҳалласи марказидан уч гектардан ортиқ ерни сотиб олиб беради. Уста шу ерни ватан тутади. Аввало, турар-жой, меҳмонхона, жувозхона, ошхона, болахоналар қуради. Майдон атрофини етти пахсали девор билан ўраб, устини четан қилдиради. Кейинчалик бу ерда маҳалла чирой очади. Янги кўчиб келганлар ундан паноҳ топади. Аёллар дашт тошини териш, мевали дарахтлар уруғини ундириб, парваришлаш билан, эркаклар ер тайёрлаш, деҳқончилик ва кўчатчилик билан шуғулланганлар. Сармоялари кўпайгач, масжид, меҳмонхона курганлар. Маҳалла қабристони учун ер сотиб олганлар. Бирга яшаб, бирга меҳнат қилганлар. Топилган маблағни бамаслаҳат сарфлаш, муҳтожларга кўмаклашиш бекларга хос фазилат ҳисобланган. Уста жаннатмакон боғ ва гулзорлар барпо қилган. Айтишларича, у киши ўрик, гилос, олма, нокнинг 100дан ортиқ навини, атиргулнинг қирққа яқин турини яратган. «Мадёрбек ҳожининг нокки» деб аталган, ҳар донаси 1-1,5 килограммлик тош босадиган хушбўй, тилла ранг нокни, Хитой олмасини, нашвати нокни, катталиги луччак шафтолидан қолишмайдиган муаттар исли «сойбўйи оқ ўриги»ни кўпайтирган. Шу билан бир қаторда, узум, гилос, шафтоли, ўрик ва олманинг янги навларини яратиш устида изланган. Марҳум Адолат отиннинг эслашича, уста Амир Олимхоннинг ёзги қароргоҳи бўлмиш «Ситораи моҳи Хоса» қурилаётганини эшитганида, ўзи етиштирган кўчатлардан бир қанчасини у ерга олиб борган экан. Шу тариқа Бухорои шарифни зиёрат қилиб келган.

Инқилобнинг дастлабки йилларида маҳаллий ҳукумат ўша даврнинг каззоб ўғриси Мамажон қорани сиртдан ўлим жазосига маҳкум этади. Маъмурларга уни тутиб, отиб ташлашни буюради. Салла олиб кел деса, калла келтирадиган шўро югурдаклари ҳе йўқ-бе йўқ Мамажон меъморни отиб ташлайдилар.

РАҲМАТБОЙВАЧЧА НЕГА ҚАМАЛГАН?

Уста Мамажон Адолат отин билан турмуши давомида Кароматой, Саломатхон, Раҳматжон, Маҳбубахон, Толибжон исмли фарзандлар кўрган. Улар орасида Раҳматжон илмга чанқоқлиги боис (у бошланғич билимини отаси ва онасидан олган) иқтидорли 13 бола сафида Қўқондаги Қори Ниёзий мактабида ўқиётган эди. Отасининг ўлимини эшитиб, Фарғонага қайтади ва оилани бошқара бошлайди. Оқибатда бугун 12 қалдирғоч деб аталмиш гуруҳга кирмай қолади. Шундай эса-да, саводхонлиги боис ҳозирги Орзиҳожи маҳалласидаги мактабга мудирлик қилади. Ўша кезлар республика раҳбари бўлган Файзулла Хўжаев деҳқончилик ишлари билан танишиш мақсадида куз пайти водийга келади. Фарғонага кираверишдаги «Ғайрат» маҳалласида Мамажон меъмор асос солган гузар колхоз идораси бўлгани сабабли, шу ерда тўхтаб, деҳқонлардан ҳол-аҳвол сўрайди. Раҳматбойваччанинг ҳовлисига кириб, ишкомдан ўз қўли билан бир шингил узум узиб ейди. Отанинг меъморчилик ва боғбонлик санъатига таҳсин айтади. Кетар чоғи Раҳматбойваччага «Отангиз руҳини шод қилиб, унинг ишларини давом эттиринг. Бу боғ эл ризқи, уни асрабавайланг, ёрдам керак бўлса, менга учрашинг», дейди. Бироқ кўп ўтмай Файзулла Хўжаев «халқ душмани» деб эълон қилинади. Фурсатни ғанимат билган ғанимлардан бири «Раҳматбойвачча «халқ душмани» Файзулла Хўжаев билан шахсан 30 дақиқа суҳбатлашди» деган мазмунда чақув хати ёзади. Қарабсизки,

Тарих — ибрат

Раҳматбойвачча ҳибсга олинади ва 11 йил Тундра лагерларида сиёсий маҳбус сифатида жазо муддатини ўтайди. Сўнг қишлоғига қайтади. Қараса, оиласи барбод бўлган. Боғи чорва фермасига айлантирилган, ёлғиз иниси Толибжон зўравонлар зулмидан безиб, ўзга жойларга бош олиб кетган. Сингиллари ҳам «бойнинг қизи», «отаси қулоқ» деган тавқи лаънатдан қочиб, Марғилон, Қоратепа ва Тошлоқ томонларга кетиб қолишган. Уни танҳо муштипар онасигина алам ва надоматлар билан кутиб олади.

Сал ўтмай Раҳматбойвачча устози А. Исмоилов ёрдамида колхозга ишга киради. Кейинчалик боғ бригадири, ферма мудири, қурилиш бўйича раис муовини вазифаларини бажаради. Шу орада иниси Толибжон ўқишни битириб, ҳуқуқшунослик касбини эгаллайди. Ака-ука маслаҳатлашиб, судга мурожаат қиладилар. Ахийри отамерос жойларига эга бўладилар. Ҳар томонга тарқаб кетган сингилларини кўчириб келиб, уларга ҳам тегишли улушларини берадилар. Толибжон Тошкент, Ангрен, Чирчиқ шаҳарларида халқ суди раиси лавозимларида ишлади. Ҳозир унинг касбини ўғли Баҳодирбек давом эттирмоқда.

Оталар босган излар қадр топмоқда. Гулшан боғларни эндиликда фарзандлар яшнатмоқда.

Омонжон ҲОШИМОВ

БОБУР ВА БОБУРИЙЛАРНИНГ ИЛМ ВА КИТОБСЕВАРЛИГИ

Боши биринчи бетда

Бобур ўз кутубхонасида айрим бўлимлар, жумладан «Дорут-таржима»ни ижод этди, ҳолбуки, Лондон ва Парижнинг машҳур кутубхоналарида ҳозиргача ҳам дорут-таржима мавжуд эмас. Бобур биринчи бўлиб дорут-таржимага асос солди. Бобур замонида мазкур бўлимнинг иши оз бўлса ҳам, унинг фарзандлари замонида ривожланиб, тобора камолга эришди. Бобур дорут-таржимасидек иш-кучи фақат китобларни бир тилдан бошқа тилга таржима этиш бўлган махсус ва доимий муассаса ҳозиргача ҳам жаҳоннинг ҳеч бир жойида топилмайди.

Ушбу кутубхона Бобур авлодлари Ҳумоюн, Акбар, Жаҳонгир, Шоҳжаҳон ва Аврангзеб Оламгир даврларида буюк илмий марказга айланиб, замонасининг етук олимлари бўлмиш минг нафар таржимон доимий суратда унда ишлардилар. Бобур асос солган кутубхона кейин «Ҳиндистон салтанати кутубхонаси» номи билан дунёга шуҳрат қозонди. Ҳозир ушбу кутубхонанинг китоблари Америка мажлиси кутубхонаси ва Москва давлат кутубхонаси китобларидан озроқ бўлса ҳам, машҳур хушнавислар ва муаллифлар қалами билан ёзилган нафис ва ноёб китоблари билан катта аҳамиятга эга. Бобур ўз кутубхонасини бойитиш учун миллионлаб мисқол олтин сарфлади.

Бобур вафотидан сўнг Ҳумоюн подшоҳ бўлди. У ҳам отасидек илму ҳунар, китобу кутубхонани севарди, сафару ҳазарда ҳар доим кичик бир кутубхонани ўзи билан олиб юрарди. Унинг тақдири ҳам кутубхона билан боғланиб қолди, чунки янгидан бунёд этган кутубхонаси устидан ёқилиб, вафот этди.

Ҳумоюннинг ўғли Жалолуддин Акбар ушбу сулоланинг энг буюк ва ҳашаматли подшоҳларидан саналади. Унинг замонида илму ҳунар кўпроқ ривожланиб, олим, санъаткор, адиблар учун жуда қулай шароит яратиб берилди. Бобур кутубхонаси ва унинг қошидаги дорут-таржимаси кундан-кунга ривожланиб, довруғи узоқ ерларгача етиб борди. Дунёнинг турли шаҳарлари, жумладан, Мисрдан олимлар «Ҳиндистон салтанати кутубхонаси»дан фойдаланиш учун Деҳлига келардилар. Мусофир олимлар учун кутубхонага тегишли бир меҳмонхона ҳам қурилди. Меҳмонхонада ўзга шаҳарлардан келган олим ва тадқиқотчилар ишлари битгунча яшардилар.

Акбар замонида унинг ҳимояси туфайли икки муҳим иш амалга оширилди: бири, унинг ташвиқоти билан бир қанча олимлар қадим юнон файласуфлари асарларини юнонча ва лотинчадан форсчага, Акбар буйруғи билан муқаддас «Таврот» ва «Инжил» китобларини таржима қилдилар. Айтиб ўтиш керакки, аббосий халифалар замонида олимлар мазкур китобларни арабчага таржима қилган эдилар, аммо аббосий хилофати ҳам, халифанинг ўзи ҳам Ҳалокухон замонида йўқолиб, «Таврот» ва «Инжил» таржималарини топиб бўлмади. Ундан сўнг ҳеч ким мазкур китоблар таржимасига қизиқмади. Ва мусулмонлар маълумотлари Қуръони каримда Мусо, Исо, Таврот ва Инжил ҳақида берилган маълумотлар билан чегараланиб қолди. Афсуски, Акбаршоҳ замонида қилинган таржима ҳам бизга етиб келмай, йўқолган.

Акбаршоҳ кутубхона ишлари учун кўплаб етук хаттот, миниатурачи, музаҳҳиб, саҳҳоф ва мусаввирларни етарли маош бериб ишга олди. Мазкур устодлар ва моҳир ҳунармандлар қўли билан унинг замонида 15000 китоб чиройли тарзда китобат, тазҳиб ва саҳофат қилинди. Ушбу китобларнинг маълум бир қисми мусиқа фанига оид бўлиб, уларда мусиқа ноталари ҳам бўлганлигига ҳеч қандай шубҳа йўқ, чунки Акбаршоҳ ва ундан кейинги даврларда Ҳиндистон салтанати кутубхонаси ҳақида тазкира ёзган бир неча кишилар шундай нотаси бор мусиқа китобларини кўриб, бу ҳақда аниқ маълумот берганлар. Уларнинг айтишича, мазкур китоблардаги мусиқа нотаси Оврупо мусиқа нотасидан олинган эмас, балки ҳинд Кўрагонийлар саройида яратилган хос нота эди. Ушбу нота асосида созандалар оҳангларини ижро этардилар. Демак, мазкур мусиқа нотаси ўзига хос белгиларга эга эди.

Оврупо тадқиқотчилари Бобур бунёд этган кутубхона ҳақида кўп китоблар ёзганлар, лекин улар орасида «Генрик» ва «Лис» номли инглиялик икки олимнинг тадқиқотлари ниҳоят қизиқарлидир. Мазкур олимлар Шарқда «Ҳиндистон салтанати кутубхонаси» ҳақида ёзилган кўплаб китоблар ва асарларга мурожаат этиб, Акбаршоҳнинг вафоти замонида мазкур кутубхонада қанча мавзуда қанча китоб мавжуд эканлиги ҳақида маълумотларни қўлга киритдилар. Уларнинг маълумотига кўра, кутубхонада 52,000 унвон китоб мавжуд бўлиб, баъзи китоблардан кўплаб нусхалар кўчирилганлиги сабабли китоблар сони тўрт юз минг жилддан ортиқроқ экан. У замонда чоп санъати мавжуд бўлмагани назарда тутилса, 52,000 унвон ва 400,000 жилд китобнинг бир кутубхонада борлиги катта аҳамият касб этади. Генрик ва Лиснинг айтишича, 52,000 унвон китобдан фақат 37 унвон китоб афсонавий китоблар бўлиб, қолган барчаси илмий, тарихий, адабий, жўғрофий ва саёҳатнома соҳаларига оид китоблар экан. Бу кутубхона биноси ва китобларнинг баҳоси 25 миллион рупия эди. Ҳозирги рупия нархига кўра бу миқдор 500 миллион рупияга тенг туради.

Акбардан кейин Жаҳонгир Деҳли тахтига ўтирди. Жаҳонгир форсча, араб, ҳинд тилларидан ташқари Ҳиндистон подшоҳлари орасида биринчи бўлиб португал тилини мукаммал, испан ва француз тилларини эса маълум даражада ўрганди. Унинг замонида кутубхона бир қанча Оврупо китоблари билан ҳам бойитилди. У буюк олим Замахшарий қаламига мансуб Қуръони каримнинг бир тафсирини икки минг олтин сиккага сотиб олган эди. Бу китоб ҳозир Патна шаҳридаги Худобахшхон кутубхонасида мавжуд бўлиб, бениҳоя қимматлидир.

Мусаввир Нурали НУРМОНОВ

Жаҳонгирнинг арзигулик ишларидан бири Шарқда биринчи бор галерея ижод этиш эди. Унинг замонигача қимматбаҳо чиройли тасвир асарлари фақат кутубхона ва сарой биноларида сақланиб, улар учун алоҳида бино йўқ эди. Жаҳонгир буйруғи билан тасвир ва наққошлик асарларини сақлаш учун кутубхона биносида махсус галерея яратилди, ҳолбуки, у замонда Оврупода наққошлик асарларини кўргазма ҳолида сақлаш учун галерея бўлмаган эди. Парижда ҳам француз подшоҳларининг қасри ҳали қурилмаган эди. Жаҳонгир замонида Италия ўлкаси наққошлик санъатининг буюк маркази эди. Бу санъатни ўрганиш учун Жаҳонгир ўз харажати билан китобхона ва галереясида ишлайдиган наққошлар орасидан икки ёш истеъдодли наққошни Италияга юборди. Улар 7 йил у ерда туриб, устод наққошлардан бу санъатнинг барча сир-асрорини ўрганиб, Ҳиндистонга қайтиб келдилар ва ғарб наққошлик мактаби билан шарқ мактабидан таркиб топган янги бир мактаб яратишга эришдилар. Бу янги мактаб «Жаҳонгирий наққошлик мактаби» деб аталди. Ушбу мактабда ижод этилган ажойиб нафис асарлар ҳозирги кунда Ҳиндистон ва Оврупо музейларида сақланмоқда.

Жаҳонгирнинг ўғли Шоҳжаҳон замонида ҳинд кўрагонийлари салтанати буюк шавкату сарватга эришди. Унинг буйруғига биноан аждодлари салтанати тарихи ҳақида «Подшоҳнома» номли муҳим тарихий асар кўп тарихий манбаларга асосланиб, беш йил мобайнида Муҳаммад Амин Қазвиний номли етук донишманд томонидан таълиф этилди. «Подшоҳнома»нинг матни чиройли хат билан китобат қилиниб, унда юзта тасвир ҳам чизилган эди. Афсус, бу китобнинг тақдири ҳозир номаълум. Биз Абдулҳамид Лоҳурий кўриб ёзган маълумотларга асосландик. Шоҳжаҳон буйруғи билан бу насрий тарих Таботабоий номли бир шоир орқали «Шоҳнома» вазнида манзум бўлди. Бу китоб ҳам ҳозир мавжуд эмас. Шунингдек, Шоҳжаҳон замонида учта йирик луғат китоби ва нужум илмига оид бир китоб таълиф қилинди. Луғат китобларидан бири «Фарҳанги Рашидий» ҳали ҳам мавжуд. Иккинчиси «Мунтахабул-луғоти Шоҳжаҳоний» бир идда луғатшунос олимлар орқали дойратул-маориф шаклида тадвину таълиф этилган эди. Бу китобнинг аҳамияти шундаки, Шоҳжаҳон замонигача Шарқу Ғарбда барча луғат китобларда фақат сўзларнинг маъноси берилларди, аммо сўзларнинг негизи, ўтмиш тарихи ва улар ҳақида керакли илмий изоҳлар берилмас эди. Шоҳжаҳон луғатшунос олимлар кенгашига ҳар бир сўз ҳақида керакли аниқ изоҳлар ва илмий-тарихий мулоҳазалар беришни буюрди. Жаҳонда нашр бўлган биринчи дойратул-маориф Францияда Дидронинг дойратул-маорифи деб қайд этган олимлар жаҳонда биринчи дойратул-маориф Ҳиндистонда Шоҳжаҳон буйруғи билан форс тилида ёзилганлигидан бехабар бўлсалар керак. Шоҳжаҳон олимлар кенгашига «Мунтахабул-луғоти Шоҳжаҳоний» дойратул-маорифини тадвин этиш пайтида илмий сўзлар ва атамаларни изоҳлаш учун алоҳида бир илмий дойратул-маориф тадвин этишни ҳам буюрди. Бу форсий асар «Чор унсури илм», яъни билимнинг тўрт унсури деб номланди. Демак, биринчи махсус илмий дойратул-маориф ҳам Ғарбдан олдин Шарқда кўрагонийлар даврида таълиф этилди, аммо афсуски, урушлар ва фитналар туфайли кўп нафис ва қимматли асарлар қаторида бу китоб ҳам йўқолган.

Шоҳжаҳон замонида ёзилган муҳим асарлардан яна бири «Зижи Шоҳжаҳоний»дир. Унинг буйруғига кўра олимлар ва мунажжимлар Ҳиндистонда бир расадхона қурган эдилар. Уларнинг тадқиқотлари ҳамда расадхона орқали аниқ кузатишлари туфайли «Зижи Шоҳжаҳоний» асари таълиф этилди.

Шоҳжаҳондан сўнг Аврангзеб Оламгир Ҳиндистон тахтига ўлтирди. Унинг салтанати 49 йил давом этди. У олим ва илмсевар подшоҳ бўлиб, олимлар ва санъаткорларни доимо ҳимоя қиларди. Унинг замонида тадвин этилган буюк қимматли асар «Фатовои Оламгирий» эди. Бу китоб фиқҳ илмига оид асар бўлиб, уни бир гуруҳ атоқли ислом олимлари Садри исломдан Аврангзеб замонигача таълиф этилган кўпгина машҳур ва мўътабар фиқҳ китоблардан фойдаланиб ёздилар. Аврангзеб замонигача ёзилган ҳеч бир фиқҳ китоби «Фатовои Оламгирий»ча жам ҳолида, барча фиқҳ масалаларига аниқ жавоб бера оладиган даражада ёзилган эмасди десак, хато бўлмайди. Бу китобда ҳар бир фиқҳий масала ҳақида ислом дини соҳасидаги барча фирқалар ва мазҳабларнинг мулоҳаза — ҳукмлари қониқарли далиллар билан китобда зикр этилган. Китобда ёзилган барча фиқҳий мавзулар ва масалаларни Аврангзебнинг ўзи бирма-бир назардан ўтказиб, кейин китоб шаклида чиройли тартиб ва тадвин қилишга буюрган. «Фатовои Оламгирий» қимматли фиқҳ асари сифатида ҳозирги замонда ҳам олимлар томонидан қўлланилади.

МУҲАММАД ҲАЛИМ ЁРҚИН таржимаси

ОЛОВЛАРДА ЁНМАГАН КЕЧМИШ

Тарих — улуғ мураббий

1

Низомулмулк ўзининг «Сиёсатнома» асарида намунали вазирлар қаторида Балъамийларни ҳам тилга олади. Бу хонадоннинг бир намояндаси Абулфазл Муҳаммад ибн Убайдуллоҳ Балъамий олимлар ва шоирлар, айниқса, буюк шоир Рудакийга ҳомийлик қилгани, Бухоро ва Марв шаҳарларида бир қанча бинолар қурдиргани билан машҳурдир. Унинг ўғли Абу Али Муҳаммад Балъамийнинг давлат арбоби сифатида амалга оширган ишлари ҳақида маълумотлар кам сақланиб қолган. Аммо у ўрта асрлар Шарқининг улкан муаррихи Абу Жаъфар Муҳаммад ибн Жарир Табарийнинг «Тарих ар-русул ва-л-мулук» («Пайғамбарлар ва подшолар тарихи») асарини ёки қисқача номи билан айтганда, «Тарихи Табарий»ни араб тилидан форс тилига таржима қилиб, баъзи қисмларини қайта ишлагани билан кўпроқ шуҳрат қозонди.

«Тарих ар-русул ва-л-мулук»нинг Балъамий томонидан амалга оширилган форсий таржимаси, яъни «Таржимайи тарихи Табарий» ҳам асл нусхадан кам шуҳрат қозонмади. Вазир Балъамий асарни таржима қилар экан, айрим жойларини қисқартирган, баъзи фаслларини эса янги маълумотлар билан бойитган, баъзи ўринларда у «Муҳаммад ибн Жарир (яъни Табарий) бу ҳақда айтмаган, лекин биз буни келтирдик», — деб таъкидлаб ўтади. Таржимоннинг қўшимчалари, айниқса, Ўрта Осиё тарихига бағишланган бобларда кўпроқдир. Балъамийнинг ўзи туғилиб ўсган заминда юз берган тарихий воқеаларнинг айрим жиҳатларини эронлик Табарийдан кўра яхшироқ билишининг ҳеч бир ажабланарли жойи йўқ. Марҳум шарқшунос олима Р. Жалилова Балъамийнинг Табарий тарихига қилган айрим қўшимчалари ҳақида рус тилида илмий мақола эълон қилган эди. «Таржимайи тарихи Табарий»нинг Муқанна қўзғолони ҳақида ҳикоя қилинган фаслларида асл арабий нусхада, баъзилари эса бошқа бирон-бир тарихий манбада учрамайдиган муҳим маълумотлар мавжуддир. Бу ҳол мазкур фасллар ҳақида сўз юритилганда Балъамийни таржимон эмас, балки муаллиф сифатида эътироф этишга асос бўлади. «Тарих ар-русул ва-л — мулук»да Муқанна қўзғолони ҳақидаги хабарлар қисқача бўлиб, ҳижрий 161 ва 163 йиллар воқеалари баёнидан ўрин олган. Бошқа манбалардан қўзғолоннинг камида 7—8 йил давом этгани яхши маълумдир. Аммо Табарий маълумотига кўра, у учинчи йилиёқ бостирилган бўлиб чиқади. Бу ҳол муаррихнинг оқ кийимлилар исёни ҳақида аниқ ва муфассал маълумотларга эга бўлмаганини кўрсатади. Балъамийнинг қўл остида эса бундай маълумотлар нисбатан кўпроқ бўлган. Ҳурматли ўқувчилар айни мавзуга оид Табарий ва Балъамий маълумотларини таққослаш имкониятига эга бўлишлари учун Табарий тарихининг асл арабий нусхасидан Муқанна қўзғолонига оид хабарларни тўлиқ келтирамиз:

2

161 — йилда рўй берган воқеалар зикри

Бу йил воқеаларидан бири Хуросонда — Марв қишлоқларидан бирида Ҳаким Муқаннанинг исён кўтарганлигидир. Айтишларича, у руҳларнинг кўчиб ўтиши (таносухи арвоҳ)ни тарғиб қилган. У жуда кўп одамларни йўлдан оздириб, кучайиб кетгач, Мовароуннахр тарафга ўтди. Халифа Маҳди бир қанча саркардалари, жумладан, Уқба ибн Муслим, Жаброил ибн Яхё ва Лайс ибн Насрни Хуросон амири Маоз ибн Муслим ихтиёрига топшириб, унга қарши жангга жўнатди. Сўнгра Маҳди Саид ал-Ҳарашийни махсус равишда Муқаннага қарши жангга йўллаб, бошқа саркардаларга унга бўйсунишни буюрди. Муқанна ҳам Кешдаги қалъалардан бирида озуқа йиғиб мустаҳкамланиб олди.

(162-йил воқеалари баёнида Муқанна ва унинг тарафдорлари ҳақида бирон хабар йўқдир).

3

163 — йилда рўй берган воқеалар зикри

Бу йил воқеаларидан бири Муқаннанинг ҳалокатидир. Саид ал-Ҳараший уни Кешда қамал қилди ва бу муҳосара унинг аҳволини оғирлаштирди. Айтишларича, Муқанна ҳалокати яқинлигини сезгач, хотинлари ва одамларига заҳар бериб ўлдириб, ўзи ҳам заҳар ичиб ўлган. Шундан сўнг мусулмонлар унинг қалъасига кириб, бошини кесиб олиб, бу пайтда Ҳалабда бўлган Маҳдига жўнатишди».

Балъамий эса, аксинча «Таржимайи тарихи Табарий»да оқ кийимлилар ва араблар ўртасида Самарқанд учун бўлган шиддатли жанглар ҳақида кенгроқ маълумот беради. Шу тариқа барча манбалардаги маълумотларни тўплаб тадқиқ этиш буюк қўзғолоннинг нисбатан яхлитроқ манзарасини тасаввур қилишимизга ёрдам беради.

Балъамийнинг «Таржимайи тарихи Табарий» асари атоқли муаррих ва таржимон Муҳаммад Юсуф Баёний томонидан ўтган аср охирида ўзбек тилига таржима қилинган. Аммо, мазкур таржиманинг Шарқшунослик институти хазинасида мавжуд иккита қўлёзма нусхасида Муқанна қўзғолонига оид маълумотлар деярли тенг ярмига қисқариб кетган.

4

Эҳтимолки, Баёний таржима учун фойдаланган форсий нусханинг худди шу ўринларида камбудлар бўлгандир. Шу сабабли «Таржимайи тарихи Табарий» асаридан Муқанна қўзғолони ҳақидаги фаслларни асарнинг 1898 йилда Ҳиндистонда Канпур шаҳрида тошбосма усулида чоп этилган нусхасидан таржима қилдик. Айрим зарур ҳолларда институт хазинасидаги форсий қўлёзма нусхалардан ҳам фойдаланилди.

ЖАБРОИЛ ИБН ЯХЁНИНГ ХУРОСОНДА ВИЛОЯТДОРЛИК ҚИЛГАН ДАВРИ

Абумуслим[1] Маккада ҳажни адо этгач, Хуросон сари йўл олди. У Хуросонда халифа Абужаъфар Мансурга[2] қарши исён кўтариш ниятида эди. Аммо Абужаъфар буни англади ва Абумуслим Шом (Сурия) дан ўтгач, ҳийла билан ўз даргоҳига чақириб уни қатл этди ва осонлик билан жангу жадалсиз (ўз душманидан) халос бўлди. Яна Оллоҳ билгувчидир. Шу тариқа Абужаъфар Абумуслимни ўлдиргач, ўзига тобе кишилардан Жаброил ибн Яхёни Хуросонга жўнатиб, бутун Хуросон мулкларини унга тааллуқли қилди. Жаброил Абужаъфар фармонига биноан Хуросондан Бухоро ва Самарқанд тарафга юриш қилди. Самарқанд у даврда Туркистон ва Фарғона малики Муқанна қўлида эди. Жаброил ибн Яхё Бухорога етганида шаҳар аҳолиси унга пешвоз чиқиб шаҳарга киритишди. Жаброил Бухорода ноиб қолдириб, ўзи Самарқанд шаҳри дарвозаси олдига етиб келди. Суғд[3] малики бўлган Хоқон жангга ҳозирланиб турди. Шаҳар аҳолиси икки гуруҳга бўлиниб, бир гуруҳи Хоқонга, иккинчиси Жаброил ибн Яхёга тарафдор бўлишди. Жаброил тарафдорлари нариги гуруҳдан кўпларини ўлдиришди ва қолганлари Муқанна ҳузурига қочиб кетишди. Жаброил ибн Яхё Самарқандга кирди ва Абдулмаликка[4] чопар жўнатиб мадад сўради. Хуросон амири Уқба номли саркардани ўн минг аскар билан унга мададга юборди. У етиб келгач, жангга кирди ҳамда туркий ва оқ кийимлилардан анча кишини ўлдиришди. Ҳорижа[5] Самарқанд дарвозаси олдидан чекинди ва ҳийла ишлатди. У бир одамни Уқба ибн Муслим олдига жўнатди ва у Уқбага шундай деди: «Бу номани Жаброил ибн Яхё юборди ва яна айтдики, Худойи таоло иноятининг билан биз ғалаба қозондик ва душманлар тумтарақай қочишди». Уқба унинг гапига ишониб орқага қайтди. Туркийлар унинг орқасидан ногаҳоний ҳамла қилиб, хазиналарини ўлжа қилиб олишди. Уқба Балхга қочди ва Хуросон амирига мактуб ёзиб, уни бўлиб ўтган воқеалардан огоҳ этди. Муқанна Саржама номли кишини Ҳорижага

5

мададга жўнатиб, унга деди: «Чағониёндан[6] ва бошқа жойлардан лашкар тўплагин». У бориб лашкар тўплади. Ҳорижа Самарқанд вилоятида эди. Муқанна Жамҳурни уч минг киши билан (ўз қароргоҳидан) чиқариб Нахшабни[7] ишғол қилишни буюрди. Нахшабликлар барчаси жангга қарор қилиб, шаҳардан чиқишди ва жангни бошлаб юборишди. Жамҳур бир иш чиқара олмаслигига кўзи етди. Бошқалари тадбир ўйлаб Жамҳурга дейишди: «Аҳмад исмли бир деҳқон[8] бўлиб, у катта бойликка эгадир. Бориб унинг мулкларини ғорат қилиш керак». Улар Нахшабдан келиб у деҳқоннинг қишлоғини қамал қилишди. Жамҳур қишлоқ истеҳкомларини барча тарафдан ўраб олиб қамални кучайтиришни буюрди. Аҳмад ибн Абубакр уни таниди ва бир куни кечаси ўз одамлари билан яширинча ташқари чиқиб, барча оқ кийимлиларни ўлдиришди ва Жамҳурни дорга осишди. Бу хабар Муқаннага етиб боргач, у ғамгин бўлди. Ҳаждон номли бир деҳқон бор эди. Муқанна унга мактуб ёзиб деди: — «Бир тадбир қўллаб Жаброил ибн Яхёни Самарқанддан чиқаргин». Деҳқон у мактубни ўқиди ва сўнг Жаброил ибн Яхёга нома йўллаб деди: «Агар биз Самарқандга кирсак, бундан амирга жуда кўп манфаатлар бўлғуси». Жаброил бу номани ўқигач, ўз укасини жўнатди. Ҳаждон Жаброил ибн Яхёнинг укаси келаётганини билиб унга пешвоз чиқди ва деди: «Туркийлар амири сув йўлини биздан бошқа ёққа бурди. Неча кундирки, одамлар ташналикдан ўлишяпти. Сен анҳор бошига боргин ва у (туркийлар амири) кетгач, биз сув келтирамиз». Жаброилнинг укаси Язид ибн Яхё унга деди: «Сўзинг макрга ўхшайди. Унинг исботи учун далил кўрсатгин». У текшириб кўриш мақсадида бир гуруҳ отлиқни Ҳаждон билан жўнатди. Отлиқлар тезда қайтиб сон-саноқсиз душман келаётганини айтишди. Сўнгра деҳқон Ҳаждон пистирмада турган лашкарни бошлаб чиқди. Бошқа томондан туркийлар пайдо бўлиб шиддатли жангни бошлаб юбордилар. Язид ибн Яхё мағлуб бўлиб қочди ва йўлда бир вайрона кўшкка дуч келиб унга кириб олди. Душманлар етиб келиб уларни ўраб олишди ва ўша куни кечгача жанг қилишди. Қоронғи тушгач, улар

6

нарироқ кетиб, кўшкнинг ҳар бир тарафига жойлашиб олишди. Язид ибн Яхё ҳалок бўлган эди. Укаси қайтиб келавермагач, Жаброил ибн Яхё эртаси куни ўзи отланиб лашкар билан Самарқанддан чиқди. У вайрона кўшк яқинига етганда жанг қилаётган туркийларни кўрди. Жаброил лашкари уларга ташланиб, «Оллоҳу акбар» дея сурон кўтаришди. Қамалдагилар орасида бўлган Лайс ибн Наср сурон овозини эшитиб бақирди: «Хушхабар сизларга муборак бўлсинки, амир етиб келди». Улар ҳам вайронадан чиқиб ҳамла қилишди. Оқ кийимлиларни мағлуб этишди ва деҳқон Ҳаждонни ўлдиришди. Жаброил ибн Яхё укасининг жасадини Самарқандга элтиб, дафн қилди.

Шундан сўнг Муқанна Найза номли деҳқон бошчилигида тўрт минг аскарни жўнатди ва улар Самарқандни қамал қилишди. Муқанна Хоқонга ҳам мактуб ёзди. Хоқон ҳам қамал қилувчиларга ёрдамга келиб, ҳаммалари бирлашишди. Фаллух[9] Хоқоннинг укаси бўлиб оти Фил эди. У баҳодир одам эди ва Лайс ибн Наср унга қарши бориб яккама-якка олишувда уни ўлдирди. Шундан сўнг майдонга бир деҳқон тушди. Лайс ибн Наср ҳамла қилиб, уни ҳам ўлдирди. Мусулмонлар шодликдан сурон кўтардилар. Аммо туркийлар ҳужумга ўтиб, жуда кўп душманларни ўлдиришди. Бу хабар

7

халифа Абужаъфарга етиб боргач, у мусулмонлар мусибатидан ҳўнграб йиғлади. Шундан сўнг у Маоз ибн Муслимни Хуросонга амир қилиб жўнатди ва унга деди: — «Бориб Абдулмаликни вазифасидан маъзул қилгин. Унинг ҳамма одамларини олиб шарафли эр Жаброил ибн Яхё билан бирга душманга қарши урушни кучайтир». Маоз ибн Муслим Марвга келди ва Кирмон амири Саид ал-Ҳарашийга мактуб ёзиб, уни ҳам чақирди. Маоз ибн Муслим лашкар билан Мовароуннаҳрга етгач, Жаброил ибн Яхё ҳам ўз лашкари билан Самарқанд дарвозаси олдига келди. Каёки Ғузий Фаллух Хоқонга деди: «Биз Пайканд[10] йўлининг ўртасига бориб, уни ишғол қилишимиз зарур». Шундан сўнг улар у ерга бориб, биёбонда пинҳон бўлиб туришди. Маоз ибн Муслим бир минг отлиқни Пайканд йўлидан жўнатган эди. Каёки Ғузий пистирмадан чиқди. Аммо Маоз ибн Муслимнинг ўзи тўрт минг аскар билан етиб келиб, улар «Оллоҳу акбар» дея сурон кўтаришди. Одамлар Маоз ибн Муслимнинг атрофига тўплана бошлашди. Саид ал-Ҳараший ҳам келди ва у ўзи билан ўн минг қўй ҳайдаб келганди. Маоз унга деди: «Эй Саид, қўйларингни сотиб юбор, акс ҳолда улар туркийларни қизиқтириб қолади». Саид деди: «Мен билан рабиъийлар

8

ва мударитлар[11] келишди. Бу қўйларнинг жунини ҳам биров олиб кетолмайди». Маоз лашкарни жойидан қўзғаб, йўлга тушди ва Саидни муқаддима (лашкарнинг олд қисми) да қўйди. У қўйларни юз нафар отлиққа топширган эди. Туркийлар келиб қўйларни ҳайдаб кетишди. Саид уларга ҳамла қилди. Туркий аскарларидан баъзилари қўйларни ҳайдаб кетишга машғул бўлиб, бошқалари жанг қилиш учун тўхташди. Маоз ибн Муслим бир жарликни топиб, унга тушиб олди. У Саидга чопар жўнатиб, уни ҳам чақирди. Саид деди: «Қандай қилиб сенинг олдингга бораман? Ахир менинг қўйларимни ҳайдаб кетишди. Менга лашкар бергин, токи ўз қўйларимни қайтариб олай». Маоз деди: «Сенинг қўйларингга лаънат бўлсин». Саид адоват юзасидан Маозни туркийлар қаршисида қолдириб, бу ердан кетди. Оқ кийимлилар сиқувга олгач, мусулмонлар жарликдай туриб қолдилар ва сувга муҳтож бўлдилар. Шу пайтда бир туркман Маознинг олдига келиб, унга Ҳошим ибн Ҳарбнинг мактубини топширди. Мактубда «Мен лашкар билан келдим, бизга дастур бергин», — деб ёзилганди. Улар ҳам келиб жарликка тушишди ва ўша жойда беш минг туркни ўлдиришди. Лашкарлар мададга етиб келгач, Маоз бу ердан қўзғалиб, Самарқандга келди. Бутун лашкарлар қарама-қарши туриб жанг қилишди. Оқ кийимлилар мағлуб бўлиб қочишди. Муқаннанинг сарҳанг (кичик саркарда)ларидан бири бир гуруҳ одам билан паноҳ сўраган каби Маознинг олдига келиб, ўлдириш ниятида унга ташланди. Аммо аскарлар уларни ўраб олиб, барчасини чопиб ташлашди. Маоз Марвга келди ва Жаброил Самарқандда қолди.

9

Бу хабарлар Муқаннага етгач, у ғамга ботди. Шундан сўнг у ўз одамларини олиб ўзи қурган қалъага кетди. Ўн йил давомида у бу ерга озуқа ва ем-ҳашак жамлаган эди. Бу ерда иккита қалъа бўлиб, бири бошқасининг ичкарисида жойлашган эди. Маоз ибн Муслим Жаброил ибн Яхёни Самарқандга қўйиб, ўзи лашкар билан Муқанна устига юрди. У Муқаннани исломга даъват қилиш учун бир одамни олдиндан жўнатди. У одам Маознинг олдига қайтиб келгач, у сўради «У малъунни кўрдингми?» У шундай жавоб берди: «Қалъага етиб бордим. Унга борадиган йўл қийин экан. У (Муқанна) мени кўрди ва ўша қалъада бир кун сақлаб туришди. Сўнгра бир киши келиб мени бошлаб борди ва мен ҳарир матолар билан безатилган ва пардалар осилиқ бир хонани кўрдим. Эшик олдида турган чиройли ғулом менга қараб қичқирди: «Бошлиғимиз сенинг қандай иш юзасидан келганлигингни сўраяпти». «Мен уни мусулмон бўлишга чақираман», — дедим. Аммо мен ҳар қанча панднасиҳат қилсам ҳам, у баландроқ даъволар қилди. Шу пайтда мен дилимда ўлимга тайёрланиб, барибир мени ўлдиришади, деб ўйладим. У ижобат қилмагач, мени Ҳорижанинг олдига элтиб деди: «Уни кузатиб қўйгин, токи бирон кимса унга озор бермасин». Шундан сўнг Маоз дарҳол лашкарни қўзғаб Довудни бир қисм сипоҳ билан бир тарафдан жўнатиб, ўзи бошқа тарафдан юриш қилди. Шу тариқа қалъани ўртага олиб ҳужум бошлашди. То қиш келгунча жанг қилдилар. Совуқ бошлангач, Маоз Довудга буюрди: «Балхга боргин ва баҳорда тайёргарлик кўриб қайтиб келгин. Чунки араблар совуқда жанг қилишолмайди».

10

Давоми тўртинчи бетда

Бир фожиа хусусида

СЕНДА ГУНОҲ ЙЎҚ ЭДИ, ГУЛНОРА!

...Қор эдим, қаловим
топилди, ёндим,
Сув эдим, оловим
топилди, ёндим.
Қадр кечасида сени
дўст тутиб,
Зор эдим, тиловим
топилди, ёндим...

Нақадар беғубор эдинг, Гулнора. Сен болалигингданоқ кўзга яқин бўлиб ўсдинг. Орзуларинг, ҳаваcларинг бу нилий осмонга сиғмас эди. Қувончлардан энтикиб-энтикиб яшардинг. Сенга етишмоқ орзусида юрган йигитларнинг саноғи йўқ эди. Фарзанди бўй етган оналар сени келин қилиш ҳавасида эдилар... Чунки уй юмушларини саранжом-саришталик билан бажаришда, қўй-молларни парваришлашда, нон ёпишда, муомалада сенга тенг келадиганлар кам экан. Шунданми, уйга келган совчиларнинг саноғи дадaнг ҳисобида йўқ. Аммо, Шўр қишлоқлик Раззоқовлар оиласидан келган совчилар оила аъзоларига ҳам, уруғ-аймоққа ҳам маъқул тушди. Аҳдлашувлар пишди, 1986 йилнинг 20 январ оқшомида Асқарали билан никоҳ кечаларинг тантана билан ўтди.

Ота-онанг оёғига бош уриб, кўзларингда ёш, туғилиб ўсган хонадонинг билан хайрлашдинг. Кексалар оқ фотиҳа бериб, сени янги ҳаётга кузатишди.

Табаррук тўй оқшоми бирданига:

— Қани олдик, куёвтўра! — деган гап қулоғингга қарс ургандек эшитилди. Ёнингда савлат тўкиб ўтирган Асқаралининг ўртоқлари билан қадаҳ уриштириб, ароқ ичаётганига кўзинг тушди. Қалбингда нимадир «чирс» этгандай бўлди. Кўнглинг хира тортди. «Булар ичишар экан-да», — дединг ўзингга-ўзинг. «Таомилда шунақа бўлса керак-да», дея овутдинг сўнг ўзингни.

Орадан яна ҳеч қанча вақт ўтмасдан Асқаралининг дўстларидан бири келиб, пиёлаларга яна ароқ тўлдирди...

— Қани ол ўртоқ, — деди у тилла тишларини кўрсатиб. — Икковингга бахт-саодат тилайман. Омон бўлинглар.

Асқарали уриштирди. Пиёлаларнинг жаранги қалбингни ларзага солди, «ичманг» дединг оҳиста шивирлаб. Лекин бу илтижони Асқарали эшитмади. Эшитган бўлса ҳам, эшитмасликка олди чоғи...

Хуллас, тўй ўтиб, висол тунида бадхўр ароқнинг қўланса ҳидидан кўнглинг айниди. То тонгга қадар ухламадинг. Бошинг лўқиллаб оғрир эди. Сен бунга ўрганмаган эдинг. Кунлар бир-бирларини қувлаб ўтаверди. Оилангда ҳар куни келди-кетди бўлгани, юмушлар, оқ рўмолни бошга солиб, салом беришлар кўп бўлгани учун ҳам вақт ўтганини сезмадинг. Саксон олтинчи йилнинг охирларида хонадонга қувончлар бахш этиб, тўнғич фарзандинг Азизбек туғилди. Бу икки хонадон учун ҳам завқ-шавқ бахш этарди. Ҳаммадан ҳам Асқарали суюниб кетди. Энди ичиш учун истаганича баҳона топилган эди.

Туғруқхонадан чиқаётганда ўзгалар сингари даста-даста гуллар тутишларини орзу қилган эдинг. Ундай бўлмади. Сени падари бузрукворинг, онажонинг табассум билан кутиб олдилар ва уйга олиб кетдилар. Асқарали эса маст-аласт қаерлардадир дайдиб юрарди.

«Оилада биринчи фарзанд — Азизбек Раззоқов туғилгандан сўнг, деб таъкидланади тергов материалларида, — Раззоқов Асқарали тез-тез, спиртли ичимликларни истеъмол қилишган ўрганган. Бунинг оқибатида оилада турмуш ўртоғи Раззоқова Гулнора билан келишмовчиликлар юзага келиб, оилавий жанжаллар чиқа бошлаган...»

Барибир, аёл аёл-да, рўзғорим тинч бўлсин, уйдаги гап кўчага чиқмасин дейди. Унча-мунчасини нари-бери «ўтказиб» юборади. Кечиради. Ичига ютади. Сен ҳам шундайлардан бири эдинг. Доим ичингга ютдинг...

«Шундай жанжаллар жараёнида фуқаро Раззоқов спиртли ичимлик ичиб маст ҳолатда турмуш ўртоғи Раззоқова Гулноранинг шаън ва қадр-қимматини муттасил равишда камситиб, унга нисбатан раҳмсиз муомалада бўлиб, ҳақоратлаб, уриб, калтаклаб келади. Бунинг устига, у турмуш ўртоғи Раззоқова Г.га оилавий юмуш масалаларида ёрдам бериш ўрнига, аксинча, ҳеч қандай ёрдам кўрсатмасдан, Раззоқова Г.ни барча юмушларни бажаришга мажбур қилиб қўяди. Оқибат-натижада Раззоқова Г. турмуш ўртоғи Раззоқов А.нинг ўзига нисбатан раҳмсиз муомалада бўлиб келаётганидан, унинг шаън ва қадр-қимматини доимий равишда камситиш ҳаракатлари содир қилаётганидан безор бўлиб, бир неча марта ота-онасиникига кетиб қолади.

Лекин ҳар сафар Раззоқова Г. ота-онаси, қўни-қўшниларининг аралашуви билан, оила бузилиб кетмасин, деган мақсадда турмуш ўртоғи Раззоқов А.нинг олдига қайтиб келади». (Тергов материалларидан).

Шу зайл 1995 йилга қадар чидам билан оилани муқаддас билиб, аҳдни узмадинг. Фарзандларинг учта бўлди. Сизларга янги ер беришди. Бошинг осмонга етди. У ерда жон фидо қилиб ишладинг. Болаларингни, укаларингни ёнингга олиб, кесак солдинг, деҳқончилик қилдинг.. Оиладан орттириб, сигир-бузоқ сотиб олдинг. Асқарали эса Тошкентда ишлаяпман, деб дайдиб юрди. Топганини ичиб совурди, уйга кирса, қуруқ қўлини бурнига тиқиб кирди. Шунда ҳам уни кечирардинг. Болаларимнинг отасида, бир кунмас бир кун босилар, қуйилар, деб умид қилардинг.

Йўқ. Асқарали қуюлмади, одамларнинг панд-насиҳатлари, даккилари ўринсиз кетди. 1995 йил ноябр ойида маст ҳолатда келиб, сени дўппослади-да, ота-онанг олдига жўнатиб юборди. Орадан 2—3 кун ўтиб, барча уст-бошларингни ёқиб юборди. Сигирни сотиб, пулини ичди. Қиморга бой берди. Шунда ҳам кечирдинг ва оилангга қайтдинг.

1998 йилнинг 2 июл куни етиштирган помидорингни сотиб, топган 900 сўм пулингни Асқаралининг қўлига тутқаздинг.

— Дадаси, шу пулга ун олиб келинг, хамир қилгани ун қолмади...

Асқарали тегирмондан 7 килограмм унни 42 сўмдан сотиб олди. Қолган 606 сўмига ичди. Кейин уйга келди.

— Олган унингиз кам-ку... Яна ичдингизми?

Эркакларнинг айбини маст пайтида юзига айтсанг, кўпиради. Буни бошқа аёллар каби сен ҳам билмасдинг. «Яна ичдингизми?» деганинг учун чап кўзингга Асқаралининг босқондай мушти тушди. Дод солмадинг, фарёд қилмадинг. Хамир қориб, нон қилдинг.

Тўртинчи июл куни томорқадан узилган помидорни сотиб келиш лозимлигини эрингга айтдинг. У, ўзинг сотиб кел, деди.

— Шу аҳволда қаерга бораман. Кўзим кўкариб ётибди-ку, — дея тушунтирдинг.

— Ана, помидорингни сотиб, тирикчилигингни ўтказавер. Менинг бўлганим шу. Бўлмаса, кўзимга кўринма.

Ранжидинг, ўз ёғингга ўзинг қовурилиб, куйдинг, пишдинг. Бироқ сабр-тоқат қилдинг. 5 июл куни Асқарали уйдаги бузоқни сотиш мақсадида бозорга етаклади.

— Сизда инсоф борми ўзи? — дединг ниҳоят эрингни юзига тик қараб. — Уйда фақат шу бузоқ қолди. Сигирни сотиб пулини йўқ қилдингиз. Буниям йўқотасизми?

Асқарали гапингни тингламади. Сўкинди. Илтимосларинг ўрнига ўтмади.

— Агар бузоқни сотадиган бўлсангиз, ўзимга ўт қўяман. Пулини ўлигимга ишлатасиз. Жонимдан тўйдим.

— Ўзингга ўт қўйсанг, ўлармидинг, — Асқарали раҳмсизларча масхаралади.

Бу сен учун сўнгги нуқта бўлди. Ҳақорат — тошдан қаттиқ. Вужудингни қамраб олган кучли номус ҳиссиёти сени мағлуб эта бошлади. Эрингга ва болаларингга яхши гапириб, уларни ташқарига — кўчага чиқариб юбординг. Сўнгра молхонага кириб...

Шу пайт катта ўғлинг Азизбек кириб қолди. Аҳволингни кўриб, «Нима қиляпсиз, ая!» деди-да, қўлингдаги гугуртни жон ҳолатда тортиб олди. Сен вақт пойлаб чорбоғ томон ўтдинг. Атрофга олазарак қарадинг. Ҳеч ким йўқ. Бирданига...

Шифохонада ҳам ҳеч кимни айбдор қилмабсан. Мардона турибсан. «Эримни қамаб қўйишса, болаларимга ким қарайди?» дебсан, Гулнора! Бунчалар сабр-бардошли экансан?!!

Сен узоқ яшамадинг. Энди сен орамизда йўқсан. Ҳаётдан кўз юмиб кетдинг. Сенинг айбинг йўқ эди, Гулнора! Яшаш учун курашсанг бўлар эди. Шайтоний ўй, ҳиссиётга берилишдан нима фойда? Наҳотки, сен каби аёллар ноҳақликни енгиб ўтишда жасорат кўрсатмайдилар? Ўз жонига ўзи қасд қилиш нодонлик, ақлсизлик эмасми? Сен каби фидокор аёллар ҳаёт учун туғиладилар-ку, эй азиза!..

Тўхтасин МИРЗАРАҲМАТОВ
Фарғона

ТАҲРИРИЯТДАН: Онда-сонда бўлса-да, ҳаётда учраб турадиган ушбу кўнгилсиз воқеа водий туманларидан бирида бўлиб ўтди. Марҳума Гулнора Раззоқова қисмати хусусида журналист куюниб ёзган. Гулноранинг эри суд ҳукми билан қамалиб кетди. У 6 йил давомида жазони умумий тартибдаги колонияда ўтайди. Фарзандлари — Азизбек, Мусурмонқул ва Мастурахонлар бобо-момоси қўлида қолди.

Аёл қисматига огоҳ бўлинг, эркаклар!

ҲУНАРМАНД — ЯРАТГАННИНГ СУЮКЛИ БАНДАСИ

Халқимиз асрлар оша ҳунармандчиликни улуғлаб, у орқали кушойиш топиб келган. Ҳайратомуз ва маҳобатли саройлар, арклар, хонақоҳлар, масжидлар, ҳарбий иншоотлар, карвонсаройлар боболаримизнинг ҳалол пешона тери, қалб қўри, кўз нури ва қадоқ қўллари ила бунёд этилган. Шу боис ҳунар соҳибларини азал-азалдан эъзозлаб келганлар. Элимиз ҳунарни ва ҳунармандларни нечоғли улуғлаганки, буни «Ҳунар — ҳунардан унар», «Ҳунари бор кишини — худо ўнглар ишини» каби нақллардан ҳам англаш мумкин. Кайковус ҳам шуни назарда тутиб, «Агар ақлинг бўлса, ҳунар ўрган, чунки ҳунарсиз ақл либоссиз танки, ҳунар ақл сиймосидир», деганди.

Ўзбекистон туманидаги касб-ҳунар лицейи Фарғона водийсининг фахри саналади. Дастлаб еттита гуруҳга бириккан ёшлар ҳунармандчилик, электрон ҳисоблаш машиналари, иқтисодиёт асосларини ва чет тилларини чуқур ўзлаштираётган эдилар. 1996 йили 9-11-синф ўқувчилари тест синовлари асосида талабаликка қабул қилингач, уларни замонавий соҳа ҳисобланмиш менежер ва кичик бизнес ҳисобчиси ихтисосликлари бўйича ўқитиш имкони ҳам туғилди. Кўп ўтмай, лицей вилоят халқ таълими бошқармасининг Мақтов ёрлиғига эга бўлди. Аҳолига пуллик хизмат кўрсатиш бўйича ҳунар-таълими муассасалари ўртасида ўтказилган беллашувда муваффақиятли қатнашиб фахрли биринчи ўринни эгаллади. Кўрик-танловда лицей устахоналарида тайёрланган йигирмага яқин халқ истеъмоли моллари, жами 285 минг сўмликдан зиёд маҳсулот намойиш қилинди. Ҳозирга келиб лицей янада кенгайди. Эндиликда ёшлар бичувчи-тикувчилик, сувоқчи-бўёқчилик, ёғоч ўймакорлиги, ганчкорлик, пайвандловчилик, кулолчилик, тракторчилик, ҳайдовчилик каби касбларга ўқитилмоқда. Чўмилиш ҳавзаси, спорт майдончаси, бокс, таэкван-до, шахмат-шашка тўгараклари ҳам мунтазам ишлаб турибди. «Ниҳол» фирмаси қизлари дид ила тиккан турли халатлар, кўйлаклар, болалар кийим-бошлари аллақачонлар ўз харидорларини топган. Лицейда 300 талаба таҳсил кўради. Уларга 65 нафар ўқитувчи-муҳандис кунт ва сабот билан сабоқ беради.

— Ёшларни тарбиялаш анчайин мураккаб, масъулиятли иш, — дейди лицей директори Сирожиддин Далиев. — Чунки ҳар бир ўғил-қизнинг ўзига яраша феъли-кўйи бор. Салгина ноўрин гап уларнинг мурғак қалбига озор етказиши эҳтимолдан холи эмас. Биз ёшлар онгига яхшилик, диёнат, инсоф, имон-эътиқод каби эзгу хислатларни сингдирмоқ, тафаккурларини бойитмоқ, замонавий илм-фандан бохабар этмоқ пайидамиз. Бу борада оила, маҳалла ва илм масканининг ўзаро ҳамкорлигидан унумли фойдаланяпмиз. Бамаслаҳат иш юритиб, турли кечалар, давра суҳбатлари ўтказяпмиз.

Суҳбатимизга директорнинг маънавий-маърифий ишлар бўйича ўринбосари, Маънавият ва маърифат маркази бошлиғи, Шарифжон Пўлатов қўшилди.

— Ёшларимиз қўлида жило топаётган мўжаз сопол буюмлар, турфа гулли коса-пиёлалар, кўза ва гултуваклар аҳолининг ушбу маҳсулотларга бўлган эҳтиёжини оз бўлса-да қондирмоқда. Топаётган даромадимизни «Ниҳол» кичик корхонамизни кенгайтиришга сарфлаяпмиз. Шу билан бирга, кам таъминланган оилаларга баҳоли қудрат моддий ёрдам кўрсатишга ҳам ажратяпмиз.

Лицейнинг малакали мураббийлари Тўлқинжон Мирзаев, Муҳибилло Усмонов, Иқболжон Холматов, Мамадали Рашидов, Ёқубжон Жўраев, Нодирахон Қорабоева, Маъруфжон Акбаровлар ўз соҳасининг ҳақиқий жонкуярлари.

Эркинжон Ҳаёнбой ўғли ФИДОИЙ

«Оқ тулпор минган қаримайди, ўғлим...»

ҲАЙДОВЧИЛИК ГУВОҲНОМАСИ

УНИ ОЛИШ УЧУН АҚШДА ҚАНЧА ВАҚТ САРФЛАНИШИНИ БИЛАСИЗМИ — БОР-ЙЎҒИ ИККИ ЯРИМ СОАТ!..

Бунинг учун сиз аввал гувоҳнома берадиган махсус хизмат идорасини топасиз. Мабодо, навбатда турганлар кўп бўлса, ҳеч ҳам хавотирланманг: тўлдирилиши лозим анкета узоғи билан ўн-ўн беш дақиқа ичида қўлингизда бўлади. Унга исм-шарифингиз ва яшаш жойингиз ҳамда илгари гувоҳнома олган-олмаганингиз ҳақидаги маълумотларни ёзиб қайтарсангиз, кифоя, сизни ортиқча маҳтал қилмай, йўл ҳаракати қоидаларидан имтиҳон топшириладиган манзилга йўллашади.

Имтиҳон вазифалари 20 та ёзма саволдан иборат: асосий қисмига тўғри жавоб қайтарсангиз, биринчи синовдан муваффақиятли ўтган ҳисобланасиз. Сўнгра кўзни текшириш бўлимига борасиз. Кўриш қобилиятингиз жойида бўлса, инспектор-назоратчи билан бирга автомобилга ўтирасиз. Бир неча даҳа-мавзеларни айланиш асносида транспорт воситасини бошқариш бўйича маҳоратингизни намойиш этасиз. Бу ишни ҳам қойиллатиб уддаласангиз, тамом-вассалом: сизни махсус ўриндиққа ўтказиб, «Полароид»нинг ёрқин нурида суратга олишади. Ҳаял ўтмай исм-шарифингиз, турар-жойингиз ва суратингиз ўрин олган кавшарланган пластинкали ҳужжатга эга бўласиз.

Бу юмушларнинг ҳаммаси бир жойда, икки-икки ярим соат ичида ҳал этилади. Чопа-чопи йўқ. Биров сиздан ҳайдовчилик курсида ўқиганмисиз, паспортингиз, ҳарбий билетингиз борми, қайси давлат фуқаросисиз, миллатингиз ким деб сўрамайди. Баъзи мамлакатлардагидек, ҳафта-ўн кун елиб-югуриб, тиббий кўрикдан ўтишингизни, руҳий-асаб хасталиклари шифохонасидан маълумотнома олиб келишингизни ҳам талаб қилмайди. Умуман олганда, АҚШда ўзга одамнинг шахсий ҳаётига оид маълумотларни сўраш, фақат шифокоргина биладиган сирни ошкор қилиш жиноят ҳисобланади.

Бундан ташқари, мамлакатнинг барча штатларида полициячи бирор автомобилни тўхтатса, ўзи ҳайдовчининг олдига келади. Машина эгасининг эса пастга тушмасликка ҳақи бор. У ўзи томондаги эшик ойнасини бир оз пастлатиб, ҳужжатларини кўрсатса, шунинг ўзи етарли. Борди-ю, йўл-транспорт ҳаракати қоидаларини бузган тақдирида ҳам, жаримани полициячига тўламайди. Почта орқали тегишли ҳисоб рақамига жўнатиб юбориши лозим.

Яна бир гап: қўшма штатларда бировнинг машинасини бошқариш учун ишонч қоғози бўлиши шарт эмас. Фақат ҳайдовчилик гувоҳномангиз АҚШники бўлса, бас, ўзингиз истаган енгил машинани миниб кетаверишингиз мумкин.

Абдунаби ҲАЙДАРОВ тайёрлади.

ЎРТАДА САРСОН «ИЛИК...»

Октябр тўнтаришидан кейинги дастлабки ғалабалари жараёнида қизил армиячилар Москва, Тамбов ва Саратов ғазналаридан 30583 пуд (195873 килограмм) тиллани қўлга киритгандилар. Бу Россия империясининг деярли бутун бошли олтин заҳирасига тенг дафина эди. Бироқ, 1918 йил 7 августда Колчак қўшинлари Қозон шаҳрини ишғол қилдилар ва йўқсиллар ҳукуматини олтинларни қайтариб беришга мажбур этдилар.

Тортиб олинган ғазна бойликлари махсус эшелонга ортилиб, қаттиқ қўриқланган ҳолда Шарққа жўнатилди. Уни 1918 йил 18 октябр куни адмирал А. В. Колчак Омскда қабул қилиб олди. Сўнгра бир йил мобайнида олтин заҳирасидан 184,83 килограммини жанубий коалиция мамлакатларидан жанговар қурол-яроқлар сотиб олиш учун ишлатди.

Шу орада устунлик яна йўқсиллар қўлига ўтди. Колчак қўшинлари Қизил Армия сиқувига дош беролмай, Омскдан чекина бошлади. Адмирал оқ чехословак корпусига қўшилишни нажот манбаи деб билди. Шу мақсадда ўз штабининг қолган-қутган аъзоларини ёнига тўплади. Пировардида, 1919 йил 12 ноябрда олтин заҳиралари юкланган эшелонда Новосибирскдан йўлга чиқди. Афсуски, ниятига етолмади: қизил армиячилар билан чехословаклар ўзаро тил топишдилар. Натижада 1920 йил 1 мартда 5143 яшикка ва 1678 қопга жойланган олтин ҳамда бошқа қимматбаҳо тошлар юкланган 18 вагон большевикларга топширилди. Шу тариқа Россиянинг олтин заҳираси Москвага қайтарилди.

А. НАБИ тайёрлади.

ОЛОВЛАРДА ЁНМАГАН КЕЧМИШ

Боши учинчи бетда

Саид ал-Ҳараший тинимсиз Маҳдига[12] хат ёзиб, Маоздан шикоят қиларди. Ниҳоят Маозга лашкарни Саидга топшириш ҳақида халифадан фармон келди. Бунинг сабаби шу эдики, шу йили Абужаъфар Мансур вафот этиб ўғли Маҳди унинг тахтига ўтирган эди. У Хуросон амирлигини Саидга топширди ва унга «душман билан урушда зинҳор сусткашликка йўл қўймагин», деб фармон жўнатди. Саид Довудни Балхдан чақириб олди ва лашкарни Муқанна қалъасининг тўрт тарафига жойлаштириб, ҳужум бошлади.

МАҲДИ ИБН АБУЖАЪФАР МАНСУР ХАЛИФАЛИГИ ДАВРИ

11

Маҳди халифалик тахтига ўтиргач, барча жойларга лашкарлар жўнатиб, буюрди: «Ҳар қандай жойда бирон яхши — ёмон воқеа юз берса, мени ундан огоҳ этингиз. Токи ҳар қандай хавфу хатарни даф этишга тайёр бўлиб турайлик». Саид ҳарчанд ҳийлалар қилса-да, ўша йили у қалъани забт этолмади. Яна қиш келди. Саид аскарларга ўзлари учун уй-жой қуришни буюрди. Ҳар бир қисм бошлиғига масжид қуришга фармон берилди. Мусулмонлар лашкарида Жобир ибн Жунайд деган бир одам бор эди. У шу қадар довюрак ва эпчил эдики, баланд деворларга бемалол тирмашиб чиқа оларди. У бошқа икки киши билан шунга келишди: «Бу кечаси қалъа атрофидаги хандақнинг нариги томонига ўтиб, душманлар орасига кирамиз ва Ҳорижани ўлдирамиз». Шу тариқа учовлон душман қароргоҳига кириб, Ҳорижани маст ҳолида кўришди. Унинг бошини кесиб қайтиб келишди. Ҳорижанинг бошини Саиднинг олдига элтишди. Саид хурсанд бўлиб, ҳар учаласига чопон ва совғалар берди. Эрталаб оқ кийимлилар Ҳорижани бошсиз ҳолда кўришди. Бу ишни ким қилганини ҳеч ким билмасди. Муқанна бундан хабардор бўлгач, жуда қайғурди. У лашкарни Саржамага топширди. Бир куни Саржама Саидга элчи юбориб, сўради: «Агар сендан паноҳ тиласам, қабул қиласанми? Менга ёмонлик қилмай, ёронларим билан қалъадан чиқиб кетишимга изн берасанми?» Саид «қабул қиламан», — деб жавоб берди.

12

Саржама уч минг кишилик лашкар билан ташқари чиқди. Саид уларга марҳамат кўрсатиб, ўз паноҳига олди. Саржама ташқи ва Муқанна ички қалъада эди. Саид шу тарзда ташқи қалъани эгаллади, Муқанна ўз аҳволи ночорлигини англагач, юзта хотини[13] билан бир хонада ўтирди ва хотинларининг ҳар бирига заҳарли қадаҳ берди. Барчаси ичишда ва жой-жойида ўлиб қолишди. Муқаннанинг хотинларидан бирининг исми Ёқута[14] эди. У заҳарни ичмасдан ёқасига тўкди ва ўлимдан қутулиб қолди. Шундан сўнг Муқанна ғуломлари олдига бориб, барчасига заҳар берди ва улар ҳам ўлдилар. Ёқута шундай ҳикоя қилган экан: «Мен унинг (Муқанна) худди маст туяга ўхшаб қолганини кўрдим. Унинг Тадрон номли хос ходими бор эди. Бу ходимини пора-пора қилиб ташлади. Тандирда олов гуриллаб ёнарди. Муқанна ўзини оловли тандирга ташлади. Ёнаётиб у шундай дерди: «Қанча халқни нобуд қилдим. Энди ўзимни ҳам ёқишим керак». То ёниб бўлгунича ўша тандирда ағанаб бўкирди».

13

Ёқута Муқанна ўзини ҳалок этганини кўргач, қалъа томига чиқиб овоз берди ва деди: «Агар хоҳласангизлар, қалъа дарвозасини очиб бераман. Саид «хоҳлаймиз», — деди. Ёқута деди: «Шу шарт билан очаманки, ҳеч ким менинг кийимларим ва тақинчоқларимга қўл теккизмасин. Яна хазинадан менга ўн минг дирҳам берасизлар». Саид деди: — «Қабул қилдим, шундай қиламиз». У, худди балки Муқанна тирикдир, деб ўйлаганди. Ёқута пастга тушиб қалъа дарвозасини очди. Саид лашкар ва ёронлари билан қалъага кириб, ундаги аҳволни мушоҳада қилишди. Худога шукрлар айтишиб, Ёқутага ваъда қилинган нарсаларни беришди. Сўнгра моллар ва хазиналарни олишди. Саид шундай катта зафар билан қайтди ва амир ал-мўминин Маҳдига мактуб йўллади. Маҳди барча шаҳарларга фатҳномалар юборди. Мусулмонлар бу хабардан шод бўлдилар.

Ғулом КАРИМОВ таржимаси.

14

ИЗОҲЛАР:

1. Абумуслим Хуросоний аббосийлар сулоласи ҳокимиятни уммавийлардан тортиб олишида жуда катта хизмат қилган саркарда. Асли Хуросоннинг маҳаллий аҳолисидан келиб чиққанлиги учун аббосийлар, унинг ёрдамида тахтга чиққач, энди унинг Хуросонни халифаликдан алоҳида давлат қилиб ажратиб олишидан хавфсирашган.

2. Абужаъфар Мансур — 754—775 йилларда ҳукмронлик қилган араб халифаси.

3. Сўғд-Зарафшон воҳаси, асосан Самарқанд вилояти.

4. Бошқа манбаларнинг аниқ маълумотларига кўра, бу пайтда Марвдаги Хуросон амири Абу Авн Абдулмалик бўлиб, Жаброил ибн Яҳё эса Мовароуннаҳрда қўзғолонни бостиришга юборилган лашкарбоши эди.

5. Ҳорижа Муқаннанинг йирик лашкарбошиларидан биридир.

6. Чағониён — Сурхондарё воҳасида жойлашган вилоят.

7. Нахшаб ёки Нақшоб Қарши шаҳрининг қадимий номи бўлиб, бу шаҳар баъзи даврларда Насаф деб ҳам аталган.

8. Деҳқон сўзи ўша даврда катта ер эгаси бўлган бой-бадавлат кишиларни билдирган.

9. Хоқон номининг «Фаллух» деб ўқилиши шартли бўлиб, нусхаларда турли шаклда ёзилган. Хоқон турк подшоларининг унвони бўлиб, араблар баъзи йирик турк қабила бошлиқларини ҳам хоқон деб атайверишган.

10. Пайканд Бухоро вилоятидаги қадимий шаҳар бўлиб, ҳозир фақат вайроналари сақланиб қолган.

15

11. Рабиъийлар ва мударитлар араб қабилаларининг номларидир.

12. Маҳди 775—785 йилларда ҳукмронлик қилган араб халифасидир.

13. Муқанна қўзғолонининг йирик тадқиқотчиларидан бири устоз Садриддин Айний «аслида бу хотинларнинг кўпчилиги жангларда ҳалок бўлган саркардаларнинг оилалари бўлиб, ташқи қалъа ишғол қилингач, улар душман қўлига тушмаслик учун ички қалъага киришган», деган тахмин билдирган бўлиб, бунда, албатта, асос бор.

14. Асарнинг қўлёзма нусхаларидан бирида Ёқута Кеш деҳқонининг қизи эканлиги айтилган.

Миллий Тикланиш
Муассис: Миллий тикланиш демократик партияси

Бош муҳаррир: Иброҳим ҒАФУРОВ

Газета 00136-рақам билан рўйхатдан ўтган.
Буюртма: Г — 0168.
Сотувда нархи эркин.
Ҳажми 2 босма табоқ.
Саҳифаловчи: Холида ИСЛОМОВА
Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди.
Босишга топшириш вақти 19.40

Манзилимиз: Тошкент-83, Матбуотчилар кўчаси — 32.
Телефон 133-50-18.
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41-уй
Навбатчи — Шерали НИШОНОВ